

MAJA JOWITA GĄSSOWSKA
(Warszawa)

ROZWÓJ KULTU ŚW. ERYKA W ŚREDNIOWIECZNEJ SZWECJI

WPROWADZENIE

Przedmiotem niniejszych rozważań jest powstanie i rozwój kultu św. Eryka — króla i męczennika — patrona średniowiecznej Szwecji. Fenomen świętego władcy, nieznanego w dziejach Polski, poświęcony w krajach sąsiednich (św. Waclaw czeski, św. Stefan węgierski czy święci Borys i Gleb — co prawda nie królowie, ale synowie władcy, czy św. Włodzimierz ruski) związany był przede wszystkim z zachodnioeuropejskimi krajami kręgu germańskiego. Można tu przytoczyć przykład św. Zygmunta burgundzkiego (VI w.) czy św. Dagoberta (VII w.) merowińskiego króla Austrazji. Wśród władców merowingów dominował typ świętego króla-mnicha i ascety. Fakt sprawowania przez nich za życia władzy królewskiej był cechą drugorzędną, bez większego znaczenia dla charakteru kultu. Natomiast na Wyspach Brytyjskich, gdzie mamy liczne przykłady świętych królów-męczenników, pojawiają się nowe rodzaje typologiczne — pierwszy to święty król poległy w walce z poganami (św. Oswald z Northumbrii, który zginął w bitwie z pogańskim Pendą z Mercji — VII w., czy św. Edmund z East Anglii, poległy w walce z wikingami duńskimi — IX w.) oraz typ drugi — święty król, zdradzony i niewinnie zamordowany (św. Edward z Wessex — X w.). Ich świętość nie wynikała z cech osobistych lub trybu życia, lecz wiązała się z męczeńską śmiercią, poniesioną wskutek sprawowania urzędu królewskiego¹.

Również w krajach skandynawskich, w trakcie lub w pierwszym okresie po formalnej chrystianizacji, niektórych władców wkrótce po śmierci zaczęto otaczać czcią. Pierwszym z nich był norweski król Olaf II Haraldsson, poległy w 1030 r. w bitwie pod Stiklestad, nieco późniejszy — duński król Kanut (zamordowany w kościele św. Albana w Odense w 1085 r., kanonizowany w 1101 r.) i jego bratanek książę Kanut Laward (zamordowany przez swego kuzyna w 1130 r., kanonizowany w 1169 r.) i wreszcie Eryk Jedvardsson szwedzki, poległy w walce z duńskim pretendentem do tronu szwedzkiego w 1160 r.

¹ Por. E. Hoffmann, *Die heiligen Könige bei den Angelsachsen und den skandinavischen Völkern. Königsheiliger und Königshaus*, Neumünster 1975 (*Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins*, Bd. 69), s. 10—27.

W historiografii zachodnioeuropejskiej, przede wszystkim niemieckiej i skandynawskiej, od dawna żywy pozostaje problem tzw. „germańskiej kontynuacji”, który można sprowadzić do pytania — w jakim stopniu pierwotne, pogańskie wyobrażenia i instytucje plemienne państw germańskich okresu wędrówek ludów zachowały się i funkcjonowały nadal w mniej lub bardziej schrystianizowanej formie w czasach wczesnego i późnego średniowiecza. Jednym z elementów tej „kontynuacji” jest tzw. „sakralkönigtum”, czyli problem sakralnego charakteru władzy królów germańskich² i jego ewentualne przetrwanie w czasach chrześcijańskich. Decydujące zagadnienie stanowią zmiany spowodowane przez wprowadzenie nowej wiary dla rozumienia urzędu królewskiego — jakie przeświadczenia wiążące się z osobą władcy straciły rację bytu w nowej rzeczywistości religijnej, cóż nowego zyskiwał władca, czy i w jaki sposób próbowano adaptować dawne przekonania nadając im schrystianizowaną formę?

Zdecydowanymi zwolennikami istnienia „sakralnego królestwa” są historycy skandynawscy³. W uzasadnieniu przytaczają następujące argumenty: panujące w okresie przedchrześcijańskim przeświadczenie o wywodzeniu się rodów królewskich od boskiego protoplasty (zazwyczaj Odyna lub Freja) i biorącym się stąd „heilu” — powodzeniu, które towarzyszyło władcy w jego przedsięwzięciach wynikających ze sprawowanego urzędu. Główną powinnością władcy było przewodzenie w czasie wojen i sprawowanie obrzędów kultu — krwawych ofiar „til ars ok frida”, które miały gwarantować pokój i dobry urodzaj, ten ostatni zaś był wskazówką, że władca nie utracił swego „heilu” i cieszy się nadal poparciem bogów — swych protoplastów. Władza królewska była dziedziczona tylko w ramach rodu — wszyscy jego mężczyźni przedstawiciele mieli równe szanse w ubieganiu się o godność królewską (słowo „konungr”, „konunger” czy anglo-saski „cyning”, to patronimikon, oznaczający: „potomek”, ktoś pochodzący od przodka „konr” — znacznego człowieka, być może boskiej proweniencji, członek „stirps regia”⁴). Wyboru i zatwierdzenia nowego króla dokonywały lokalne zgromadzenia wolnych ludzi (thingi). Do nich też należało prawo pozbawienia króla władzy, o ile jego osoba nie gwarantowała pomyślności kraju⁵. Kapitałnego przykładu na to dostarcza „Ynglingatal” — genealogiczny poemat skalda Thjodolfa (IX w.), który wspomina o złożeniu bogom w ofierze szwedzkiego króla

² Por. J. de Vries, *Das Königtum bei den Germanen*, „Saeculum”, 3, 1956, s. 292—302, tam dalsza literatura. Zdecydowanym przeciwnikiem teorii sakralnego królestwa był W. Baetke — por. idem, *Yngvi und die Ynglinger. Eine quellenkritische Untersuchung über das nordische „Sakralkönigtum”*, Berlin 1964 (*Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse*, Bd. 109, H. 3), passim, zwłaszcza s. 7 nn., 86 nn., 165nn.

³ Por. O. v. Friesen, *Har det nordiska kungadömet sakralt ursprung? En ordhistorisk utredning*, „Saga och Sed”, 1932—34, s. 25—34; hasło „konge” w: *Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid*, t. 9, Kopenhaga 1964, col. 9 nn. — tam dalsza literatura.

⁴ Ibid.

⁵ E. Vestergaard, *A Note On Viking Age Inaugurations*, w: *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, wyd. J. M. Bak, Berkeley—Los Angeles—Oxford 1990, s. 121; W. Baetke, op. cit., s. 52 nn.

Domaldiego, ponieważ w kraju panował głód⁶. Oznacza to uznanie nieurodzaju za znak utraty przez władcę „heilu”, skutkiem czego jego osoba przestała gwarantować dobrobyt kraju i tym samym Domaldi utracił zdolność do sprawowania władzy królewskiej. Również w okresie chrześcijańskim obarczono władcę odpowiedzialnością za nieurodzaj — np. w Danii po śmierci św. Kanuta króla w czasie dziesięcioletniego panowania jego brata Olafa (uważanego za politycznego przeciwnika Kanuta) nie było ani jednego urodzajnego roku i dlatego uznano to za karę boską za zamordowanie poprzednika, jak również za przesłankę świętości zgłodzonego.

Tak wielkie znaczenie przywiązywane do sprawy urodzaju — konieczność wypełniania przez króla zadań wynikających z tzw. trzeciej funkcji G. Dumézila — nie powinny dziwić w przypadku krajów skandynawskich. Do początków XX w. były to regiony Europy należące do obszarów „cywilizacji głodu”. W średniowiecznej Norwegii tylko ok. 3% ziemi nadawało się pod uprawę, jeszcze zaś w XIX w. prawie 1/4 ludności Szwecji (głównie chłopci) wyemigrowała do Ameryki, ponieważ kamienista ziemia nie była w stanie ich wyżywić.

Nowa religia chrześcijańska umacniała boską sankcję władzy. Wyróżniała króla ze społeczności na tyle, że wybór nowego panującego przez lokalne thingi stawał się tylko jego formalnym zatwierdzeniem i, co najważniejsze, żadna ziemska instancja świecka nie miała prawa zdjąć władcy z tronu, niezależnie od jego kwalifikacji — w sensie posiadania dawnego „heilu” — do zapewnienia pomyślności krajowi. Stanowiłoby to zbrodnię przeciwko prawu boskiemu i pomazańcowi bożemu — szczególnie po wprowadzeniu w Skandynawii obrzędu koronacji i namaszczenia (pierwsze koronacje w Skandynawii: Norwegia — 1164, Dania — 1170, Szwecja — 1210)⁷. Nowa wiara umożliwiła również wprowadzenie dziedziczości tronu, czyli ograniczenie praw do sukcesji tylko do członków jednej gałęzi rodu poprzez wyeliminowanie praw przedstawicieli zazwyczaj rozrodzonych, bocznych linii domu królewskiego.

Chrześcijaństwo pozbawiło jednak „stirpem regiam” bardzo ważnego argumentu uzasadniającego jego wyjątkowość — przekonania o pochodzeniu od boskiego przodka. I właśnie to „puste miejsce” — jak się wydaje — wypełnił fenomen świętego króla — protoplasty rodu. Skoro władca chrześcijański nie mógł liczyć na „heil” płynący od mitycznych przodków — Odyna czy Freja, musiał więc teraz wyjednywać łaskę u Boga za pośrednictwem świętego współrodowca, swego „rzecznika” przed Chrystusem.

⁶ Ynglingatal c. 5: „Hitt vas fyrr, at fold rudo /sverd-berendr, sinom drottni: /ok land-herr a lifs-vaonom/ droe rog vae pn Domalda bar: /tha-es ar-giaorn Iota dolgi/ Svía kind um soa skyldi”, co w wolnym przekładzie brzmi: „Było to w dawnych czasach, gdy wojownicy zabarwiali ziemię krwią własnych panów i ludność kraju dzierżyła zakrwawioną broń pozbawiwszy życia Domalda, wówczas lud Szwecji, żądny urodzaju, złożył w ofierze nieprzyjaciela Jutów” — *Corpus poeticum boreale. (The Poetry of the Old Northern Tongue from the earliest Times to the 13th Century)*, wyd. G. Vigfusson, F. Y. Powell, t. 1, Oxford 1883, s. 245.

⁷ Por. E. Hoffmann, *Coronations and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia*, w: *Coronations...*, s. 125—151.

Wydaje się, iż w przypadku świętych królów skandynawskich uprawnione jest stwierdzenie, iż mamy do czynienia ze schrystianizowanymi przekonaniem pogańskimi — przekonaniem tak mocno zakorzenionymi w świadomości społecznej, że kult św. władcy, patrona dynastii, a później także państwa, był przydatny i spełniał istotną rolę w ideologii władzy państwowej do schyłku średniowiecza, a nawet po wprowadzeniu reformacji.

W dalszym ciągu niniejszych rozważań przedstawiono powstanie, rozwój i funkcjonowanie kultu świętego władcy na przykładzie św. Eryka szwedzkiego. Wybór ten został podyktowany z jednej strony niewielką znajomością tego problemu w historiografii polskiej, z drugiej — największą izolacją średniowiecznej Szwecji względem chrześcijańskiej Europy (w porównaniu z Danią i Norwegią), co stwarza możliwość uchwycenia pewnych zjawisk w „czyste postaci”.

Św. Eryk jako postać historyczna

Szwecja jest najpóźniej schrystianizowaną częścią Skandynawii. Pierwsze misje kierowały się na teren obecnej Upplandii i wiążą się ze św. Ansgarem, który dwukrotnie — w latach 829—830 i ok. 854 r. przebywał w Birce — największym w tym czasie emporium handlowym na wybrzeżach Bałtyku, ale powodzenie jego misji było krótkotrwałe⁸. W X w. do Szwecji przybywali nie tylko misjonarze wysyłani przez arcybiskupów hambursko-bremeńskich, która to diecezja powstała głównie w celu schrystianizowania Skandynawii, ale także Anglo-Sasi z Wysp Brytyjskich. Ta „walka misyjna” między Kościołem niemieckim a anglosaskim trwała aż po wiek XII. Misje niemieckie nosiły oficjalny charakter, zmierzały przede wszystkim do formalnego podporządkowania nowo schrystianizowanego kraju zwierzchnictwu biskupów hambursko-bremeńskich, które trwało do początków XII w. — erygowania pierwszej skandynawskiej metropolii w Lundzie. Misje anglo-saskie natomiast miały raczej charakter prywatnych przedsięwzięć indywidualnych misjonarzy, którzy przybywali z niewielu towarzyszami, często krewnymi, i próbowali się osiedlać w różnych częściach Szwecji, zakładali małe wspólnoty w środowisku pogańskim i zazwyczaj ponosili męczeńską śmierć. Czterech spośród dziesięciu świętych patronów królestwa Szwecji — według przekazów hagiograficznych — przybyło do Szwecji z Anglii: św. Dawid opat, św. Eskil i św. Sigfrid biskup (wszyscy XI w.) oraz św. Henryk, biskup Uppsali, apostoł Finlandii, współczesny św. Erykowi; piąty święty z tej grupy — św. Botwid (zginął śmiercią męczeńską ok. 1120 r.) pochodził co prawda ze Szwecji, ale przyjął chrzest w czasie podróży do Anglii. Pierwszy arcybiskup Uppsali, wcześniej mnich cysterski — Stefan, był także Anglo-Sasem.

⁸ Kapitałnym źródłem do historii nie tylko tych przedsięwzięć, ale także dziejów Danii i Szwecji pierwszej połowy IX w., jest *Vita Anskarii auctore Rimberti*, Hannoverae 1884, cap. 12 — pierwsza wyprawa Ansgara; cap. 25—28, 30 — druga wyprawa Ansgara; cap. 14, 17, 19—20, 31, 33 — o biskupach wysyłanych przez Ansgara do Birki; o wyprawie Rimberta do Birki — *Vita Rimberti*, Hannoverae 1884, cap. 20.

Ten niebagatelny udział Anglo-Sasów w dziejach wczesnego Kościoła szwedzkiego mógł mieć wpływ na późniejsze ukształtowanie się hagiograficznego wizerunku św. Eryka, tym bardziej że — jak wspomniano powyżej — wyspy brytyjskie były pierwszym obszarem zachodnioeuropejskim, na którym doszło do skryształizowania się klasycznych typów świętych władców-męczenników — niewinnie zabitego i poległego w walce z poganami.

Na dzieje wczesnośredniowiecznej Szwecji szczególnie wpływ wywarły silne odrębności pomiędzy jej głównymi prowincjami: Svealandem (którego jądro stanowiła Upplandia) i Götalandem. Ilustruje je również historia chrystianizacji. Mimo że misje św. Ansagara dotarły do Upplandii już w IX w., to pierwsze biskupstwo szwedzkie w Skara (prowincja Västergötland) powstało na początku XI w., a był to zapewne sukces misji anglo-saskiej, której udało się nakłonić króla Olafa Skottkonunga do przyjęcia chrztu zaś Adam Bremeński jeszcze około roku 1070 pisze o pogańskiej świątyni w (Starej) Uppsali i żywych obrzędach starego kultu⁹. Svealand dłużej opierał się przed przyjęciem nowej wiary, pełna chrystianizacja nastąpiła dopiero po niemal 300 latach od czasów pierwszej znanej misji!

Drugim czynnikiem, który zdominował historię polityczną tego okresu, było wygaśnięcie w 1056 r. dynastii Ynglinów, związanej tradycyjnie ze Svealandem. Następne dwa stulecia w historii Szwecji upłynęły pod znakiem ciągłych walk między pretendencjami, wywodzącymi się z różnych prowincji i konkurencyjnych rodów, których łączyło co prawda powinowactwo lub pokrewieństwo z Ynglingami, ale tylko w linii żeńskiej, co w ówczesnej Skandynawii nie legitymowało praw do tronu.

Pamiętając o powyższych faktach, można przystąpić do rozważenia „sprawy św. Eryka”. Skąpa baza źródłowa nie ułatwia tego zadania. Nie zachowały się żadne dyplomy wystawione lub skierowane do niego, które mogłyby potwierdzić hipotetyczny czas jego panowania (wg *Vitae St. Erics* 1150—1160), czy zakres terytorialny jego władzy. Najwcześniejsze źródła, które wspominają o nim, to norweska *Saga o Swerrem*, powstała w pierwszej ćwierci XIII w.; o jedno pokolenie młodsza duńska *Knytlingsaga* i Saxo Grammatyk; nieco późniejsze są przekazy islandzkie: *Heimskringla* Snorriego Sturlsona i *Flateyjarbok*, przy czym ograniczają się one do ustaleń genealogicznych. Wynika z nich, że św. Eryk był synem niejakiego Jedvarda. To anglo-saskie imię Edward jest poza tym nieznanne w Szwecji XII i pierwszej połowy XIII w. Być może świadczy to o zetknięciu się dziada przyszłego świętego z jakąś misją anglo-saską lub o jego pobycie — w celach handlowych lub wojenno-łupieżczych — w Anglii, zapewne pod koniec XI w.¹⁰

⁹ O misjach chrystianizacyjnych na terenie Szwecji w X i XI w. — por. Adam Bremeński, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, Leipzig 1893: misje Ansgara — ks. I, cap. 17, 28; działalność biskupa Gaudberta w Birce — ks. I, cap. 23; misja Rimberta — ks. I, cap. 42, 62—63; misja biskupa Unniego w 936 r. — ks. I, cap. 63—64; biskup Odinkar starszy (poł. X w.) — ks. II, cap. 4, 23, 34; chrzest Eryka Segersäll — ks. II, cap. 36; erekcja biskupstwa w Skara i dwaj pierwsi biskupi — ks. II, cap. 23, 56, 62. O pogańskiej świątyni w Starej Uppsali — Adam Bremeński, ks. IV, cap. 26—27, scholia 134—137.

¹⁰ Za tą ostatnią hipotezą opowiada się C. M. Kjellberg, *Erik den heliges ättlingar och kronpretendentert bland dem*, „(Svensk) Historisk Tidskrift” 1923, s. 352.

Przypuszczalnie ów Jedvard był lokalnym możnym, ale raczej nie wywodził się z rodu królewskiego, bo źródła nie omieszczałyby tego odnotować. Natomiast jego żona, Cecylia, według powołanych wyżej przekazów była córką lub siostrą króla Swena — być może identycznego z Blot-Swenem, który zdobył władzę ok. 1090 r. W ten sposób św. Eryk mógł się powoływać na swe pochodzenie, co prawda tylko w linii żeńskiej, od królewskiego przodka, przy tym sam Blot-Swen był jedynie spowinowacony przez małżeństwo z wygasłą dynastią Ynglingów, więc jego pretensje do tronu również nie były w pełni uznawane. Sam Eryk Jedvardsson żonaty był z Krystyną — córką szwedzkiego króla Inge młodszego (zm. 1130) lub wg *Knytlingasagi* — córką duńskiego księcia Björna Järnsidy (czyli stryjecznego wnuka św. Kanuta duńskiego) i Katarzyny, córki króla szwedzkiego Inge starszego (zm. 1112). Być może te koligacje żony spowodowały wybór Eryka na króla Svealandu, nie wykluczone, iż około roku 1150¹¹.

Data powołania Eryka na tron również następuje z trudnością. Z *Knytlingasagi* i kroniki Saxa wynika, że od lat 30-tych XII w. w Szwecji sprawował władzę Swerker Kolsson (być może wnuk wymienionego wyżej Blot-Swena, a w takim razie krewny św. Eryka). Tenże Swerker, protoplasta późniejszej dynastii Swerkerydów, został zamordowany w Boże Narodzenie 1156 r.¹² Jak wyjaśnić tę sprzeczność? Wiadomo, że Eryk panował w Upplandii, źródła — co prawda późniejsze i hagiograficzne — milczą na temat jego władzy w Götalandzie, natomiast Swerker z całą pewnością związany był z tą prowincją, o czym świadczą jego fundacje — klasztory cysterskie w Alvastra i Nydala z 1143 lub 1144 r. (notabene pierwsze w Szwecji), natomiast nie ma świadectw potwierdzających jego związki z Upplandią. Nie wykluczone więc, że zarówno Eryk, jak i Swerker panowali przez jakiś czas równocześnie w sąsiednich prowincjach, choć możliwe, że źródła hagiograficzne mylnie określiły liczbę lat panowania Eryka i został on obrany królem dopiero po śmierci Swerkerera. Zgodnie z tą hipotezą skryba przepisując *Żywot św. Eryka* (oryginał nie zachował się), pomylił rzymską cyfrę V z X i w ten sposób wydłużył czas panowania Eryka.

Niektórzy szwedzcy historycy kwestionowali w ogóle istnienie Eryka¹³. Tak daleko posunięty hiperkrytycyzm nie wydaje się w pełni uzasadniony. W jednym z dyplomów wydanych przez syna Eryka, króla Kanuta Erykssona, określa się on „sweorum rex filius herjcs itjdem regis”¹⁴, co potwierdza fakt, że ojcem Kanuta był jakiś Eryk i chociaż nie można wykluczyć, że syn próbował

¹¹ Na temat koligacji rodzinnych św. Eryka por. *ibid.*, s. 351—354 oraz C. M. Kjellberg, *Erik den heliges ättlingar*, „(Svensk) Historisk Tidskrift” 1888, s. 367.

¹² O Swerkerze Kolssonie, jego genealogii oraz dacie śmierci — por. C. M. Kjellberg, *K. Sverker den gamle. Hans mord och traditionerna om gärningsmannen*, w: *Kritiska studier till Östergötland historia*, t. 1, Linköping 1923, s. 3—16.

¹³ Np. K. Stjerna, *Erik den Helige. En sagohistorisk studie*, „Lunds Universitets Årsskrift” 1898, t. 34, afd. 1, nr 2; *idem*, *Påfvebrevet om Sankt Eriks korståg*. *Svar till C. M. Kjellberg*, „(Svensk) Historisk Tidskrift” 1899, s. 237—239.

¹⁴ *Svenskt Diplomatarium* (dalej: SD), wyd. J. G. Liljegren, t. 1 (817—1285), Stockholm 1829, nr 70 (1167—1199).

uzurpować swemu ojcu tytuł królewski, to wspomniana wyżej hipoteza nie wydaje się uzasadniona. Ponadto bulla papieża Celestyna III z lat 1191—1192 (odpowiedź na suplikę Kanuta Erykssona) „[...] Postmodum vero clarae memoriae N. Patro suo ab inimicis occiso, cum (per bellorum adversitatem) undique premeretur, et habito cum hostibus suis congressu victus fugatusque fuisset [...]”¹⁵ potwierdza fakt gwałtownej śmierci Eryka w walce.

Dodatkowych argumentów na rzecz historyczności Eryka Jedvardssona dostarczają wyniki oględzin jego relikwii przeprowadzone w 1946 r.¹⁶ Stwierdzają one, że szczątki te należały do mężczyzny w wieku około 40 lat, który otrzymał kilka ciosów z lewej strony ciała na wysokości miednicy, jak również silne cięcie w szyję, które dla osoby żyjącej musiało być śmiertelne, przy czym jego układ wskazuje, iż otrzymał je człowiek leżący. Zgadza się to z przekazem *Vitae*: „[...] inimici vulnera vulneribus ingeminant, ac in ipsum jam seminecem amplius sauentes et ludibria exercentes, reverendum caput ejus irreverenter absciderunt”¹⁷.

Poza wszystkim jeden fakt nie ulega wątpliwości: kult św. Eryka, niezależnie od tego, kim był on za życia, funkcjonował w świadomości społeczeństwa szwedzkiego i spełniał ważne funkcje z punktu widzenia państwa i Kościoła.

Początki kultu św. Eryka

Według *Vitae* św. Eryk poniósł śmierć męczeńską z ręki duńskiego pretendenta do tronu szwedzkiego — Magnusa Henrikssona w Östra Aros (obecna Uppsala) przed kościołem św. Trójcy 18 V 1160 r. w Święto Wniebowstąpienia¹⁸.

Już tu pojawia się pierwszy problem: w roku 1160 Święto Wniebowstąpienia wypadło 5, a nie 18 maja! Jednakże najstarsze znane przekazy potwierdzają 18 maja jako „dies S. Erici”. Eryk został pochowany niedaleko miejsca swej męczeńskiej śmierci w Östra Aros, zaś norweska *Saga o Swerrem*, powstała około 1220 r., opisując wydarzenia z 1185 r. mówi o św. Eryku

¹⁵ SD I, nr 825 (1191—1192).

¹⁶ Por. B. E. Ingelmark, *Skelettdelarna i Erik den heliges relikskrin*, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, pod red. B. Thordemana, Stockholm 1954, s. 239—253.

¹⁷ Tekst *Vitae* drukowany: *Acta Sanctorum Mai*, t. IV, Parisiae 1866, s. 186—196; S. Erico Sveciae rege et martyre, *Scriptores rerum Danicarum medii aevi*, wyd. J. Langebek, t. IV, Hafniae 1776, s. 597—599; *Konung Erik den heliges legend*, w: *Handlingar rörande Skandinaviens Historia*, t. 6, Stockholm 1818, s. 6—13 (tekst starszszwedzki na podstawie rękopisu należącego do królowej Krystyny z Archiwum Watykańskiego); *Legender från Sveriges medeltid*, wyd. E. Fogelklou, A. Lindblom, E. Wessén, Stockholm 1917, s. 266—270 (współczesne tłumaczenie szwedzkie); najnowsze wydanie: *Erik den heliges legend på latin, fornsvenska och modern svenska*, wyd. T. Schmid, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, s. IX—XX. Tu cytowane wg wydania: *Vita S. Erici Regis et Martyris. Latine et svecice, Scriptores rerum Svecicarum medii aevi*, t. II, sectio I, Stockholm 1828, s. 270—277, opis śmierci Eryka — s. 276.

¹⁸ Matka Magnusa Henrikssona była wnuczką króla szwedzkiego Inge I, więc było to pokrewieństwo tylko w linii żeńskiej. Pretensje Magnusa do tronu tak określa *Vita*: „[...] qui ex hereditate materna jus regnandi contra consuetudinem terrae quae alienigenas regnare prohibet” (s. 274).

„spoczywającym w relikwiarzu w (Starej) Uppsali”¹⁹. Pierwsza translacja z Östra Aros do Starej Uppsali nastąpiła więc zapewne jeszcze w XII w., a wyniki oględzin relikwii przemawiają także za ich wczesną elewacją²⁰. Być może nastąpiła ona już w roku 1167 w dzień Wniebowstąpienia, który wypadł wtedy w dzień 18 maja i właśnie ów „dies elevationis” przysłonił w późniejszej tradycji rzeczywisty „dies nativitatis”²¹. Przeniesienia relikwii dokonał Kanut Eryksson, który po śmierci Karla Swerkerssona w tymże 1167 r. (w kwietniu) zdobył władzę kosztem konkurencyjnego rodu Swerkerydów. Nie oznaczało to jednak trwałego zwycięstwa dynastii Erykidów nad Swerkerydami, ponieważ aż do roku 1222 przedstawiciele obu rodzin na przemian zdobywali tron królewski.

W tej sytuacji zrozumiałe jest, że w popieraniu kultu św. Eryka w jego początkowej fazie najbardziej zainteresowani byli jego potomkowie. Posiadanie świętego protoplasty legitymowało ich władzę, umacniając ich pozycję wobec konkurencyjnego rodu, pozwalało na nieuznawanie ich pretensji do tronu. Zarówno Swerkerydzi jak i Erykidzi nie mogli powoływać się na swe pochodzenie w linii męskiej od wygasłej dynastii Ynglingów, wywodzących się według wierzeń przedchrześcijańskich od boskiego przodka Yngve-Freja. Posiadanie świętego protoplasty miało nadać władzy nowej dynastii charakter sakralny, skoro w nowej rzeczywistości religii chrześcijańskiej nie można było uciec się do deifikacji przodka²².

Uderza pośpiech, z jakim dokonano pierwszej translacji relikwii. Odnosi się wrażenie, że było to bodaj pierwsze przedsięwzięcie nowego władcy po objęciu tronu (przyjmując oczywiście hipotezę, że nastąpiła ona w 1167 r.). Wybór (Starej) Uppsali — siedziby arcybiskupstwa, czyli najważniejszej świątyni kraju, był z pewnością świadomym posunięciem. Nie wykluczone, iż pośpiech ten spowodowany był chęcią uprzedzenia analogicznych prób Swerkerydów, których protoplasta Swerker I również zginął śmiercią męczeńską, a — co więcej — za życia aktywnie popierał rozwój instytucji kościelnych, fundując pierwsze szwedzkie klasztory i być może rozpoczynając budowę katedry w (Starej) Uppsali²³. Swerker był jednak związany z Götalandem i to mogło

¹⁹ „Eiríkr konungr hvílir í skríni í Svithödu at Uppsölum” — cyt. za L. Weibull, *Erik den helige*, „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og historie”, 3 Raekke, t. 7, 1917, s. 106. Środowisko dworu norweskiego musiało być dobrze poinformowane o sytuacji w Szwecji, gdyż żoną króla Swerrega była Małgorzata, córka św. Eryka, zmarła w 1209 r. — por. C. M. Kjellberg, *Erik den heliges* (1923), s. 353—354.

²⁰ Por. B. I. Ingelmark, op. cit., s. 259—261.

²¹ Hipotezę tę wysunął T. Nyberg, *Eskil av Lund och Erik den helige*, w: *Historia och samhäll. Studier tillägnade Jerker Rosén*, Malmö 1975, s. 13 — w czasie panowania Kanuta Erykszona 1167—1196 święto wniebowstąpienia trzykrotnie przypadało na 18 maja — w 1167, 1178 i 1189 r. Analizując sytuację polityczną Szwecji, Nyberg dochodzi do wniosku, że elewacja relikwii najprawdopodobniej nastąpiła tuż po zdobyciu władzy przez Kanuta, który w kwietniu 1167 r. pokonał pod Visingsö króla Karla Swerkerssona. Por. też A. Jönsson, *St. Eric of Sweden — the Drunken Saint?*, „Analecta Bollandiana”, t. 109, 1991, s. 340 — tam dalsza literatura.

²² O oddawaniu czci boskiej królowi Birki, Erykowi, w poł. IX w. — por. *Vita Anskari*, cap. 26: „Nam et templum in honore supra dicti regis dudum defuncti statuerunt et ipsi tanquam deo vota et sacrificia offerre coeperunt”.

²³ Por. C. M. Kjellberg, *K. Sverker den gamle*, s. 4—5; *Uppsala tempel*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. 19, Kopenhaga 1975, col. 335.

zadecydować o niechęci elit upplandzkich do wspierania jego kultu. Jeśli chodzi o św. Eryka, istnieją przesłanki, iż za życia nie pozostawał w zgodzie z miejscowym Kościołem²⁴. Tak więc nie osobista pobożność czy zasługi na rzecz szerzenia nowej wiary przyczyniły się do wyniesienia go na ołtarze — była to świadoma akcja jego syna i z pewnością jego długie — prawie trzydziestoletnie panowanie, a tym samym poparcie dla kultu własnego ojca, miało decydujące znaczenie dla jego początkowego rozwoju.

W rozwoju nowego kultu mógł być również zainteresowany miejscowy Kościół. W 1164 r. Szwecja doczekała się własnego arcybiskupstwa; miało ono powstać już 10 lat wcześniej, ale brak zgody przedstawicieli Svealandu i Götalandu co do jego lokalizacji (Linköping czy Uppsala) odsunęło w czasie to ważne wydarzenie. Młoda metropolia zapewne chciała mieć własnego, atrakcyjnego patrona, który umocniłby jej znaczenie w stosunku do pozostałych diecezji. Tym tłumaczyć można pierwszą translację św. Eryka z miejsca śmierci do (Starej) Uppsali. Z całą pewnością aktywny udział w tym przedsięwzięciu przypadł arcybiskupowi Stefanowi, który dzięki swemu anglo-saskiemu pochodzeniu znalazł ideę świętego króla-męczennika i mógł odegrać kluczową rolę w powstaniu pierwszych form nowego kultu. Ponadto nowe arcybiskupstwo mogło liczyć — ze względu na swego nowego patrona (pierwszym pozostał na razie św. Wawrzyniec) — protoplastę panującej dynastii — na jej poparcie, zaś Erykidzi na współdziałanie hierarchii kościelnej w walce ze Swerkerydami, którzy mieli tradycyjnie bardzo dobre stosunki z kurią rzymską.

Należy tu wspomnieć o bulli Aleksandra III z 1171 lub 1172 r., która od prawie stu lat budzi kontrowersje w historiografii szwedzkiej²⁵. Papież zwracając się do króla „K” zakazuje kultu „hominem quendam in potacione et ebrietate occisum”. Jeśli przyjmiemy, co pozostaje jednak hipotezą, że król „K” to Kanut Eryksson, a „homo quendam” to św. Eryk — mielibyśmy do czynienia z najstarszym świadectwem istnienia jego kultu, zaś tak niekorzystny wizerunek męczennika należałoby przypisać niechętnym informatorom, zapewne związanym ze Swerkerydami. Swerkerydzi jeszcze na początku XII w. próbowali wykorzystać kurię rzymską do poparcia swoich racji w sporze z Erykidami. Świadczy o tym bulla Innocentego III z 1208 r., w której wzywa on Eryka Kanutssona (wnuka św. Eryka) do oddania królestwa prawowitemu władcy, ponieważ „[...] praedecessores Erics, qui in regnum Sveciae se violenter

²⁴ Przymuszczać król Eryk wypędził mnichów cysterskich z Varnhem — por. A. Jönsson, op. cit., s. 336—337.

²⁵ SD I, nr 41 (pod błędną datą 5 VII 1161). Ponieważ bulla została wystawiona w Tusculanum możliwe są tylko trzy daty roczne — 1171, 1172 lub 1180. Na temat identyfikacji „króla K. i hominem quendam” — A. Ståde, *Påfvebrevet till „konung K.”*, „Kyrkohistorisk Årsskrift”, t. 38, 1938, s. 135—159; E. Carlsson, *Erikskultens uppkomst. Påven Aleksander III :s brev till svearnas och götarnas konung K.*, „Saga och Sed” 1938, s. 84—129; N. Ahnlund, *Till frågan om den äldsta Erikskulten i Sverige*, „(Svensk) Historisk Tidskrift”, t. 68, 1948, s. 297—320; najnowsze podsumowanie dyskusji: A. Jönsson, op. cit., s. 343—344. Dotychczasowe identyfikacje: król „K.” to Kanut Eryksson, Kol Swerkersson lub Karl Swerkersson, a bulla dotyczy kultu: norweskiego króla Haraldą Gille, Swerkera I Kolssona lub kogoś z jego otoczenia, Kanuta Magnussona duńskiego lub św. Eryka.

instrusit [...] S. Sueciae Regis [Swerkera — MJG] violatis fide ac juramento quibus ei obligati fuerant, occiderunt”²⁶.

Pierwsze pewne świadectwo kultu św. Eryka przynosi kalendarz klasztoru w Vallentuna (Upplandia), datowany na 1198 r., gdzie w rubryce 18 maja zapisano czarnym atramentem „herici regis (festum)”²⁷. Wynika z tego, że pod koniec XII w. święto to było „festum chori”, czyli świętem wewnątrzkościelnym i zapewne ograniczało się tylko do diecezji uppsalskiej.

Kult św. Eryka w XIII i XIV wieku

Następne świadectwa kultu św. Eryka pochodzą dopiero z połowy XIII w. Są to bulle odpustowe z lat 1256, 1266 i 1268²⁸. Wynika z nich, że dzień świętego Eryka miał — przynajmniej od 1268 r. najwyższy ryt liturgiczny — obchodzono go z oktawą, ale co ważniejsze bulle te są pierwszym dowodem na istnienie w tym czasie — przynajmniej o lokalnym charakterze — kultu ludowego, przejawiającego się w pielgrzymkach do grobu świętego: „ad sepulchrum beati Henrici Regis cuius corpus in uestra requiescit ecclesia deuote concurrat populi multitudo”²⁹. W ten sposób rozwój kultu świętego Eryka wkroczył w jakościowo nową fazę, król-męczennik przestał być patronem li tylko dynastii, a jego święto wyszło poza mury kościelne. Odpusty zwiększały liczbę pątników, a więc rozszerzały popularność i sławę Uppsali, jednocześnie wiązały się z tym korzyści materialne, wynikające z faktu przybywania do grobu świętego większych grup ludzkich, składających ofiary i wota, a także pojawienia się nadań i zapisów czynionych na rzecz świętego³⁰.

Połowa XIII w. to burzliwy okres w historii Szwecji. W 1250 r. umiera ostatni przedstawiciel dynastii Erykidów, a królem zostaje kilkuletni siostrzeniec ostatniego władcy, syn wpływowego Jarla Birgera. Powtarza się sytuacja — nowa dynastia tzw. Folkungów była spowinowacana z poprzednią tylko w linii żeńskiej, co więcej, żyli jeszcze przedstawiciele bocznych gałęzi rodu Erykidów i przypuszczalnie to oni właśnie byli zainteresowani dalszym rozwojem kultu swego przodka, aby w ten sposób uzasadnić swe prawa do tronu. Ubóstwo źródeł pozwala na wysuwanie słabo tylko uzasadnionych

²⁶ SD I, nr 135 (13 XI 1208).

²⁷ Por. O. Janse, *Erik den helige såsom historisk person. Några synpunkter*, „Fornvännen”, t. 49, 1954, s. 91, 104—107.

²⁸ SD I, nr 435 (23 X 1256): „[...] qui ecclesiam ipsam in festum eiusdem sancti [s. Erici — MJG] annis singulis [...] uisitarint [...] quadraginta dies de iniunctis sibi penitentiis [...] relaxamus”; SD I, nr 523 (21 X 1266): „[...] qui eandam ecclesiam in eadem festiuitate [s. Erici — MJG] [...] uisitauerint annuatim [...] quadraginta dies de iniuncta sibi penitentia [...] relaxamus”; SD I, nr 533 (9 VI 1268): „[...] qui ad ecclesiam ipsam in predictorum martirum festiuitatibus [s. Erici et S. Laurentii — MJG] [...] accesserint, centum, illis uero qui in octauis ipsarum eandam ecclesiam [...] uisitauerint annuatim quadraginta dies de iniuncta sibi penitentia [...] relaxamus”.

²⁹ SD I, nr 435.

³⁰ Pierwszy znany mi zapis testamentowy na rzecz katedry sporządzony został przez Björna, proboszcza uppsalskiej kapituły katedralnej w 1278 r. — „Ecclesie sanctii ericij in arusia [=Uppsala] marcam argentii” — SD I, nr 876.

hipotez³¹. Nie wykluczone jednak, że właśnie z tego kręgu pretendentów wyszła tzw. krótka legenda św. Eryka³², którą traktuje się jako rodzaj manifestu politycznego, ponieważ jej stwierdzenie, że przeciwnik św. Eryka rościł sobie prawa do tronu „ex materna hereditate contra consuetudinem terre”³³, można interpretować jako oskarżenie wymierzone w młodego Waldemara Birgerssona.

Wydaje się, że sam Waldemar Birgersson zaczął popierać kult św. Eryka dopiero w końcowych latach swego panowania, gdy zostało ono zagrożone przez jego młodszego brata Magnusa Ladulåsa. Można natomiast mówić o energicznych działaniach Kościoła przyczyniających się do wzrostu popularności św. Eryka — jego inicjatywie należy przypisać papieskie bulle odpustowe. W połowie XIII w. następują też przygotowania do decydującego zdarzenia w życiu arcybiskupstwa uppsalskiego. Po pożarze katedry w 1245 r. papież wydał w 1258 r. zgodę na przeniesienie siedziby arcybiskupstwa ze (Starej) Uppsali do Östra Aros³⁴. Świadczy to o zamiarze instytucjonalnego związania siedziby archidiecezji z miejscem śmierci św. Eryka, którego kult zaczął już zrównywać się co do rangi liturgicznej z kultem św. Wawrzyńca — dotychczasowego patrona katedry³⁵, na przykład na najstarszej znanej pieczęci kapituły uppsalskiej z 1275 r. znalazł się wizerunek św. Eryka — w koronie, z berłem i jabłkiem królewskim³⁶. Być może dodatkowym motywem do energicznego popierania kultu św. Eryka przez miejscowych hierarchów było pojawienie się nowego kultu św. króla-męczennika — zamorodowanego w 1250 r. Eryka Plogpenninga duńskiego, z którego córką Zofią żonaty był król Waldemar Birgersson. Pewne przesłanki wskazują, że Birger Jarl i jego syn byli zainteresowani nowym kultem i mogło to spowodować obawy Kościoła szwedzkiego o wyparcie kultu Eryka szwedzkiego przez Eryka duńskiego³⁷.

³¹ Z XII w. znanych jest kilka zachowanych monet zwanych „Rex Uppsalie”. Ich interpretacja — R. Sjöberg, *Rex Uppsalie och vicarius. Erik den helige och hans ställforeträdare. Något om Erikskulten och de äkta folkungarnas uppror på 1200-talet*, „Fornvännen”, 1, 1986, s. 1—13. Uważa on, iż monety te były bite przez zbuntowanych członków młodszej linii Erykidów, którzy w ten sposób podkreślali, że prawdziwym władcą kraju jest święty Eryk, natomiast ród Jarla Birgera to uzurpatorzy. O powstaniach organizowanych przez pretendentów z bocznej linii Erykidów w 1229, 1248 i 1280 r. — C. M. Kjellberg, *Erik den heliges* (1923), s. 358—370.

³² Tzw. krótka legenda znana jest z rękopisu z ostatniej ćwierci XIII w. — por. E. Lönnroth, *Kring Erikslegenden*, w: *Septentionalia et orientalia. Studia Bernhardo Karlgren*, Stockholm 1959, s. 271.

³³ *Ibid.*, s. 272.

³⁴ SD I, nr 451 (5 IX 1258) — bulla adresowana do biskupa Västerås dająca mu prawo przeniesienia siedziby arcybiskupstwa; SD I, nr 458 (16 II 1259) — bulla skierowana do biskupów szwedzkich, zawiadamiająca ich o uprawnieniach biskupa Västerås; SD I, nr 460 (1 III 1259) — bulla informująca Waldemara Birgerssona o zgodzie na przeniesienie arcybiskupstwa.

³⁵ Na temat patrocinium katedry uppsalskiej — M. J. Gąssowska, *Wezwania katedry uppsalskiej w świetle najstarszych odpustów*, w: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gięsztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Warszawa 1991, s. 343—349.

³⁶ C. A. Cornelius, *Svenska kyrkans historia*, Uppsala 1867, s. 48; *Erik den helige*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. 4, Malmö 1959, col. 17.

³⁷ Por. A. Schüch, *Ängel-ätten. Ett bidrag till den uppsvenska aristokratiens historia under Folkungatiden*, w: *Historiska studier tillägnade Sven Tunberg den 1 februari 1942*, Uppsala 1942, s. 115—116 — o pobycie Jarla Birgera i arcybiskupa Jakuba Erlandssona u grobu Eryka Plogpenninga w Ringsted i cudownym uzdrowieniu możnego upplandzkiego Johannes Ångel za

W takim razie nowa siedziba archidiecezji mogła rokować nadzieje na dalszy i szybszy rozwój miejscowego kultu. Wydaje się, że szczególne zasługi dla urzeczywistnienia tego przedsięwzięcia położył Folke Johansson z możnego rodu Angelów, od 1253 r. archidiakon kapituły uppsalskiej, arcybiskup w latach 1274—1276³⁸. *Miracula S. Erics* kilkakrotnie potwierdzają jego osobiste zaangażowanie w szerzenie jego kultu. Jego siostrzeniec Israel Erlendi, notabene autor „*Miraculorum*”, opowiada, że jako młody chłopak, gdy uczęszczał do szkoły katedralnej w Linköping, cierpiał na powracające ataki febry i jego wuj, wówczas archidiakon, poradził mu odbyć pielgrzymkę do grobu św. Eryka — jeszcze w Starej Uppsali i ofiarować świece, a ponadto nauczył go antyfony z werselem i kolektą ku czci świętego, które miał odmawiać. Po tych zabiegach ataki febry skończyły się³⁹. Dodatkowo mamy tu wskazówkę, że być może już około połowy XIII w. istniała pierwsza, krótka wersja officjum rymowanego ku czci świętego⁴⁰. W innym miejscu opowiada Israel, jak to mieszkańcy pewnej wioski radzili się arcybiskupa Fulkona „qui in vicino erat”, jak ratować szaleńca, który ciężko poranił się i Folke doradził „ut votum pro eo facerunt ad Beatum Ericum quatenus ejus meritis ei [...] divinae miseracionis habundantia subveniret”⁴¹. Z „*Miraculorum*” wynika również, że już arcybiskup Folke zaczął je spisywać⁴².

Logicznym ukoronowaniem działalności Fulkona stało się przedsięwzięcie rozpoczynające proces przenosin siedziby arcybiskupstwa: 24 I 1273 r. (w czasie kilkuletniego wakansu na stolcu arcybiskupim) dokonano translacji relikwii św. Eryka ze Starej Uppsali do Östra Aros⁴³. Od tej pory w diecezji uppsalskiej pojawiło się nowe święto „dies translationis S. Erics” — 24 stycznia. Translacja odbyła się za zgodą króla — Waldemar Birgersson wyraził ją już w 1270 r., określając przy tym św. Eryka jako „regis et Martyris

sprawą świętego Eryka duńskiego. Por. też E. Lönnroth, op. cit., s. 277; N. Ahnlund, *Den nationella och folkliga Erikskulten*, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, s. 123; E. Carlsson, *S:t Eriks tavla och S:t Eriks skrin*, Uppsala 1949, s. 9.

³⁸ Por. A. Schück, op. cit., s. 117—121.

³⁹ *Miracula* drukowane: *Acta Sanctorum Mai*, t. IV, s. 189—196; *Konung Erik den helige legend*, w: *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, t. VI, Stockholm 1818, s. 13—55; *Miracula S. Erics regis et martiris, Scriptorum rerum Svecicarum medii aevi*, t. II, sectio 1, Stockholm 1828, s. 278—316 — dalsze cytaty wg tego wydania. *Miracula*, XXV — „Israel filius Erlendi, cum Scholas Lincopiae frequentaret, quartanae febribus annis tribus et dimidio laborabat. [...] Fulco, avunculus suus [...] tunc Archidiaconus et postmodum Archiepiscopus Upsalensis, venerationis et honoris Beati Erics zelator praecipuus mandavit ei, quod pro salute recuperanda corpus Beati Erics, quod tunc in antiqua requiescebat Upsalia, visitaret, [...] in honorem sancti Martiris unam candelam offerret, tradidit etiam ei Antiphonam cum versiculo et collecta, quae de glorioso Martire frequenter recitare deberet. Ille [...] qui [...] defecerat [...] plenam paucis postmodum evolutis diebus obtinuit sanitatem”.

⁴⁰ Analizę officjum przeprowadził T. Haapanen, *Olika skikt i S:t Eriks metriska officium*, „Nordisk Tidskrift för Bok- och Bibliotek-väsen”, t. 14, 1927, s. 53—83; por. także — T. Lundén, *Eriksofficiet, Eriksmässan och Eriksmiraklerna*, „Credo”, 1—2, 1945, s. 32—34.

⁴¹ *Miracula*, XXIII.

⁴² *Miracula*, XLIV — „Memorialia scripta manu Domini Fulconis Archiepiscopi”.

⁴³ Literatura dotycząca tego problemu jest bardzo obszerna. Podstawowe pozycje to: E. Carlsson, *Translacio archiepiscoporum. Erikslegendens historicitet i belysning av ärkebiskopssätets förflyttning från Upsala till Östra Aros*, „Uppsala Universitetets Årsskrift”, 2, 1944; N. Ahnlund, *S:t Eriks translation och legend*, „(Svensk) Historisk Tidskrift”, t. 69, 1949, s. 142—155; E. Carlsson, *Erikslegenden historicitet*, „(Svensk) Historisk Tidskrift”, t. 72, 1952, s. 217—250; C. M. Kjellberg, *Flytningen av ärkebiskopssätet och den heliges relikten 1273 från Uppsala till Östra Aros*, „Fornvännen” 1919, s. 69—78.

progenitores nostri”⁴⁴. Pierwsze znane nadanie na rzecz nowej katedry również pochodzi od niego i jest uznawane za pierwszy pewny dowód popierania kultu św. Eryka przez dynastię Folkungów⁴⁵.

Po zdetronizowaniu Waldemara przez jego brata w 1275 r. nowy król pragnął znaleźć potwierdzenie swych praw do tronu — kiedy więc w 1277 r. przebywał w Östra Aros w czasie obchodów święta Erykowego i wydarzyło się tam właśnie kilka cudów, król uznał to za oznakę przychylności świętego patrona dla siebie⁴⁶. Zwróćmy uwagę na fakt, iż obecność Magnusa Ladulása u grobu świętego Eryka właśnie w dniu 18 maja na pewno nie była przypadkowa. Nowy władca chciał podkreślić w ten sposób swe związki z patronem dynastii Erykidów, a jego święto stawało się niejako świętem państwowym.

Następni Folkungowie również chętnie posługiwali się kultem św. Eryka. Kiedy w 1292 r. król Birger Magnusson był ciężko chory, jego „hofmestare” ślubował odbyć pieszą pielgrzymkę ze Sztokholmu do Uppsali i po wyzdrowieniu władcy ślubu dopełnił⁴⁷. W 1303 roku na prośbę księcia Eryka Magnussona dokonano komisyjnego otwarcia relikwiarza św. Eryka, ponieważ książę pragnął otrzymać cząstkę relikwii swego przodka. Stwierdzono wtedy, że szczątki te nie były kompletne „paucis forte et minutis particulis propter veneracionem martyris inde demptis prius”⁴⁸. Folkungowie podkreślali również swoje związki ze świętym protoplastą poprzez częste nadawanie swym synom imienia „Eryk”, które pojawia się prawie w każdym pokoleniu. Być może nawet pierworodny syn Gustawa Wazy nosił imię Eryk nie tylko ze względu na swego dziada, ale także by podkreślić związki kolejnej dynastii z patronem królestwa.

Święty Eryk nigdy nie został kanonizowany przez papieża, ale być może zamyślano o podjęciu stosownych kroków w tym celu i dla potrzeb przyszłego procesu kanonizacyjnego spisano *Vita et miracula S. Erici*. Znane są one z rękopisu „Registrum Uppsalense” z 1344 r., ale miracula z całą pewnością zostały spisane około 1311 r. na zlecenie kapituły uppsalskiej przez przeora

⁴⁴ SD I, nr 546 (22 IX 1270) — „[...] Nos Rex Sweorum [...] dictam ecclesiam [...] de predictorum omnium consilio et consensu (maioribus ecclesiarum prelati ac nobilioribus regni principibus) ob reverenciam dei et beati laurencii et beati Erici regis et Martiris progenitoris nostri [...] ad locum apciorem [...] decrevimus transferendam”.

⁴⁵ SD I, nr 570 (28 VII 1273) — „[...] eidem ecclesie in translatione reliquiarum beati erici regis et martiris gloriosi molendinum in spangam et quatour marcas terre in Husaby [...] perpetuo contulimus possidendam”.

⁴⁶ Por. E. Hoffmann, *Die heiligen Könige*, s. 203; *Miracula*, XXIV — „Haec duo miracula publicata fuerunt in festo ejusdem martiris gloriosi Beati Erici in Ecclesia Upsalensi, praesente illustri Rege Sveorum Magno et Domina Regina uxore [...] Anno Domini M^oCC^oLXXVII”.

⁴⁷ *Miracula*, XXVI — „Dominus Karolus Thysche [...] ad divinum se convertit auxilium et instanter invocans sanctorum Olavi et Erici Regum et Martirium et Beati Nicolai confessoris patrocinia [...] votum vovit peregrinationem et oblationem. Mittens autem sortes, an voti oblatio S. Olavo, vel S. Erico, vel Beato Nicolao redderetur, statim sors Beati Erici tribus vicibus evenit. Ipsius ergo adiutorio coepit specialiter instantius invocare. [...] votum completens Anno Domini M^oCC^oXC secundo in festo Beati Erici, cum sollempni oblatione Domini Regis de Stokholmis inierunt pedes Upsaliam [...]” — przykład ten ilustruje dodatkowo próbę udowodnienia — poprzez rzucanie losów — przewagę św. Eryka nad św. św. Olafem i Mikołajem.

⁴⁸ *Scriptores rerum Svecicarum*, t. II, sectio 1, s. 329.

klasztoru dominikanów z Sigtuny, późniejszego biskupa Vesterås, wspomnianego powyżej Israela Erlendi⁴⁹. Jego autorstwo nie ulega wątpliwości, gdyż w kilku miejscach pisze o sobie w pierwszej osobie, a w zakończeniu stwierdza: „Ego igitur Israel, Erlendi Filius, Ordinis Praedicatorum Prior Sictoniensis, rogatus a quibusdam Canonicis Ecclesiae Upsalensis, sede vacante, ut miracula et beneficia, quae Beatum Ericum invocatibus [...] relatu fide digna ad meam pervenere notitiam, in praedicatione fideliter enarravi, et simplici stilo commendavi scripturae”⁵⁰. *Miracula* liczą 52 rozdziały, czyli obejmują cuda z lat ok. 1270 (sprzed translacji katedry) do 1310. W późniejszych czasach dopisano jeszcze dwa zdarzenia z lat 1403 i 1411.

Miracula są kapitalnym źródłem do poznania nie tylko form kultu św. Eryka na przełomie XIII i XIV w., lecz także życia codziennego w Szwecji tego okresu. Najciekawszy przekaz dotyczy zwyczaju odbywania procesji z relikwiarzem św. Eryka ze (Starej) Uppsali do Östra Aros (ok. 7 km) in diebus Rogationum (tydzień, w którym przypadało Święto Wniebowstąpienia)⁵¹. Praktyka ta narodziła się więc jeszcze przed translacją relikwii w 1273 r. — w ten sposób następował coroczny symboliczny powrót św. Eryka na miejsce jego męczeńskiej śmierci. 18 maja przy relikwiarzu świętego bardzo często oznajmiano o cudach zdziałanych za jego wstawiennictwem⁵². Wydaje się, że dodatkowo próbowano doprowadzić do przyćmienia kultu wcześniejszego głównego patrona katedry — św. Wawrzyńca, gdyż 10 sierpnia odbywały się procesje wokół katedry z relikwiarzem św. Eryka i było to też okazją do zgłaszania kolejnych cudów⁵³. W katedrze przechowywano tkaninę z przedstawieniami z *Vitae S. Eriki*, którą rozwieszano w prezbiterium w czasie największych uroczystości kościelnych⁵⁴, a także podczas koronacji królewskich.

⁴⁹ O Israelu Erlendi — A. Schück, op. cit., s. 133—138.

⁵⁰ *Miracula, Scriptores rerum Svecicarum*, II, 1, s. 314—316.

⁵¹ *Miracula*, II: „[...] in diebus Rogationum, ut corpus Beati Eriki, sicut moris est, ab ecclesia Upsalensi ad Arusiam cum processione publica sollempniter deportaretur”.

⁵² *Miracula*, IV: „Hoc ipse miraculum in die Beati Eriki, omnibus qui aderant et virtutem miraculi viderant [...] publice protestatus est”; ibid., IX: „[...] ipse coram omnibus in die Beati Eriki, dum praedicaret, publice protestatus est”; ibid., XXIV: „[...] publicata fuerunt in festo ejusdem martiris ggloriosi Beati Eriki in Ecclesia Upsalensi [...]”.

⁵³ *Miracula*, XXXII: „Instabat tunc festum Beati Laurentii [...]. Cum inter sacras vigilias ante sanctum corpus afflicta plurimum lacrimando in oratione pernoctaret, ac die sequenti dum in sollempni processione, ut moris est, capsula martiris circa Ecclesiam reverenter deportaretur, ad valvas Ecclesiae ante ipsum scrinium flebilibus vocibus Dei misericordiam et martiris adiutorium prostrata flagibat [...]”; ibid., XLV: „In festo igitur Beati Laurentii [...] mulier nudis pedibus cum filio venit [...] ad sepulcrum Beati Eriki, et missam pro salute sibi reddita sollempniter dici fecit”. Dwa *Miracula XXXV*: „[...] vidit in visione Beatum Laurentium [...] venientem ad se et dicentem: sanaberis” oraz XXXVI: „pro sanitate recuperanda votum ad Beatum Laurentium fecit, et sanitatem recuperaverit [...]” świadczą, że św. Wawrzyniec mógł być, przynajmniej początkowo, „konkurencją” dla św. Eryka i być może dlatego wprowadzono obyczaj odbywania procesji z relikwiarzem św. Eryka 10 sierpnia, aby i ten dzień utrwalił się w powszechnej świadomości jako związany ze świętym królem.

⁵⁴ Por. B. Thordeman, *Erik den helige i medeltidens bildkonst*, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, s. 184, datuje ją na lata 1250—1275. Jej opis podaje J. Peringskiöld, *Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia Nova Illustrata eller Ulleråkers Hårads Minnings=Merken med Nya Upsala*, Stockholm 1719, s. 51.

O ile autorstwo i czas powstania *Miraculorum* są znane, o tyle zagadnienia te budzą do tej pory kontrowersje w przypadku *Vitae*. Być może pierwsza jej wersja powstała już około połowy XIII w.⁵⁵, ale standardowa wersja legendy powstała przypuszczalnie w czasie zbliżonym do *Miraculorum*, natomiast autorstwo Israela Erlendi, chociaż możliwe, nie zostało bezspornie udowodnione⁵⁶.

Legenda św. Eryka jest pozbawiona rysów indywidualnych. Przedstawia schematyczny, wyidealizowany wizerunek króla-dobrego władcy, stylizowany na podobieństwo postaci starotestamentowych — Mojżesza i króla Salomona, władcy, który stara się wypełniać trzy główne zadania panującego. Są to: budowa kościołów, czyli rozszerzanie wpływów Kościoła we własnym państwie, sprawowanie rządów nad ludem i po trzecie zwalczanie przeciwników królestwa i wiary chrześcijańskiej, czyli działalność misyjna⁵⁷. Legenda przypisuje Erykowi zakończenie budowy katedry w (Starej) Uppsali⁵⁸. Chwali go jako panującego-prawodawcę, który jeżdżąc po kraju sprawował sądy, kierując się zasadami i poczuciem sprawiedliwości, a nie znaczeniem stron biorących udział w sporze, starając się doprowadzać do ugody. Słynął ponadto z dobroci dla poddanych, zrzekł się bowiem należnej mu w charakterze daniny 1/3 przychodów, stwierdzając „mihi mea sufficiunt, vobis vestra sint salva”⁵⁹. Być może jest to wniosek zbyt daleko idący, ale chcielibyśmy tu widzieć nawiązanie — w schrystianizowanej formie do dawnych przeświadczeń, że król obdarzony „heilem” zapewnia ludowi dobrobyt — chociaż władca chrześcijański nie ma bezpośredniego wpływu na urodzaj, to przez rozdawnictwo żywności wywiązuje się ze swej roli króla-żywiciela.

Legenda podkreśla osobistą pobożność króla, przestrzeganie przezeń postów, rozdawanie jałmużny, gorliwość w modlitwach oraz praktyki ascetyczne — noszenie na codzień włosienicy i wstrzeźliwość od łoża w okresie postów (gdy zaś nachodziły go pokusy cielesne, karał swe grzeszne ciało kąpielą w lodowatej wodzie)⁶⁰. Po zaprowadzeniu w kraju pokoju, król

⁵⁵ Por. E. Lönnroth, op. cit., s. 274.

⁵⁶ Za autorstwem Israela Erlendi jako pierwszy opowiedział się J. Jaakkola w 1921 r. — datując ją na ok. 1290 r. — cyt. za T. Haapanen, op. cit., s. 53; podobnie T. Lundén, op. cit., s. 31; C. M. Kjellberg, *En autograf af Erik-legendens författare*, „Kyrkohistorisk Årsskrift” 1902, s. 121—123; *Acta Sanctorum Mai*, IV, s. 186. Przeciwno autorstwu Israela: *Vita et miracula, Scriptores rerum Svecicarum*, t. II, 1, s. 270—271.

⁵⁷ *Vita S. Erici Regis et Martiris*, s. 272: „Imitatus namque sanctorum veteris testamenti Regum exempla primo ad aedificationem ecclesiarum, et Divini cultus reparationem ac amplificationem, deinde ad populi regimen, et legum justitiae promulgationem, postremo ad hostium fidei et regni expugnationem se totum convertens, manum misit ad fortia”.

⁵⁸ Ibid. Według tradycji budowę katedry w (Starej) Uppsali rozpoczął w 1138 r. król Swerker I. Oznacza to, że jeszcze wczesnej młodości św. Eryka mogła tam jeszcze istnieć świątynia pogańska. Tym samym przekaz *Vitae* można rozumieć jako pochwałę dla Eryka jako ostatecznego chrystianizatora kraju.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid., s. 274: „[...] ideo sanctus Rex noster assiduus in orationibus, creber in vigiliis, frequens in jejuniis, in afflictorum calamitate compaciens, in elemosinis pauperum largus, carnem suam jugi atricit cilicio [...] cum propter jejuniorum et alia sacra tempora a thoro Reginae saepius abstinisset, ipse ut in se incentiva carnis pullulantia reprimeret, frequenter ac etiam hyemali tempore in dolio aquae frigidae clam balneans, calida frigidis curans, animales ejus motus ipse animo fortior reprimebat”.

wyprawił się do Finlandii, by nawrócić pogańskich Finów na prawdziwą wiarę. Ponieważ nienawidził przemocy, próbował w pierw perswazją nakłonić ich do przyjęcia chrztu i dopiero po niepowodzeniu tej metody wydał im zbrojną walkę. Po odniesieniu zaś zwycięstwa oplakiwał rzewnymi łzami poległych wrogów, gdyż zginęli bez sakramentu chrztu, więc nie było im dane zaznać Królestwa Niebieskiego⁶¹. Śmierć Eryka przedstawiono jako wynik podstępnych knowań duńskiego pretendenta do tronu, który zdobył sobie popleczników przy pomocy intrygi i przekupstwa (motyw „fałszywego przyjaciela” typowy dla hagiografii świętych królów-męczenników).

Eryka poinformowano o zbliżeniu się przeciwników, gdy wysłuchiwał mszy z okazji Święta Wniebowstąpienia w kościele Trójcy Świętej w Östra Aros, mimo to został na nabożeństwie do końca, zdając się na opatrność. Poniósł śmierć — praktycznie bezbronny — po wyjściu z kościoła⁶². Zaraz po śmierci wydarzyły się pierwsze cuda — w miejscu, gdzie krew zamordowanego wsiąkła w ziemię, wytrysnęło źródelko (znane jeszcze w XVI w. jako „źródło św. Eryka”)⁶³. Zwłoki przeniesiono do domu ubogiej wdowy i tam pewna ślepa kobieta przypadkiem dotknęła zakrwawionego ciała i przetrąła potem oczy ręką zroszoną krwią po czym natychmiast odzyskała wzrok⁶⁴.

Legenda św. Eryka ma całkowicie wtórny charakter. Wiele jej motywów zostało zaczerpniętych z wcześniejszych żywotów św. Olafa norweskiego i św. Kanuta duńskiego, a dalej z żywotów świętych królów anglosaskich — przede wszystkim św. Edmunda ze Wschodniej Anglii⁶⁵. Wtórność tej legendy może być jednak dowodem na istnienie konkretnego zapotrzebowania na rodzimego patrona — króla-męczennika. Analogiczny kult św. Olafa norweskiego zaczął szerzyć się w Szwecji już pod koniec XI w. (tak datuje się kościół św. Olafa w Sigtunie) i szybko doszło do połączenia jego form z tradycyjnymi wierzeniami ludowymi. Św. Olaf stał się najpopularniejszym świętym skandynawskim do końca średniowiecza, a nawet po czasy nowożytne. Jednak Kościół i przede wszystkim dynastia potrzebowała własnego świętego patrona-protoplasty, który

⁶¹ Ibid., s. 274: „[...] versus Finnonos expeditionem dirigit, ipsosque fide Christi prius oblata ac pace exhibita renitentes et rebelles [...] bello devictos victor prostavit [...] cum lacrimis [...] oraret ad Deum [...] Dominum glorifico pro data nobis victoria, sed vehementer doleo, quod tot eorum animae hodie perierunt, qui si sacramenta fidei recipissent, ad salutem fuissent perpetuam reservati”.

⁶² Ibid., s. 276: „Instabat die illo festum Ascensionis Dominicae [...] Cumque illa die in Ecclesia Sancte Trinitatis in monte [...] ubi nunc metropolitana fundata est ecclesia, missarum sollempnis interesset, [...] nunciatur, hostes prope civitatem adesse [...] sinite me, inquit, in pace ad perfectum tante sollempnitatis audire mysteria; spero enim in Domino, quod hoc quod de servicio suo restat, alibi sollempniter audiemus [...] sibi prius signo crucis ab Ecclesia exiens [...] cum eisdem [...] viriliter obvians inimicis”.

⁶³ Ibid.: „[...] initium signorum factum effusus est, quod in loco, ubi sanguis ejus primum effusus est, fons scaturiens erupit, qui usque hodie in testimonium martirii ejus manet”. Por. też: N. Ahnlund, *S:t Eriks källa och kapell i Uppsala*, „(Svensk) Historisk Tidskrift”, t. 76, 1956, s. 281—286.

⁶⁴ *Vita*, s. 276: „[...] Sancto corpore [...] in domum quandam proximam pauperulae viduae deportauerunt. Erat ibidem habitans mulier pauperula coeca a molto tempore, quae eum corpus martiris tetigisset, et digitos sancto intinctos sanguine ad oculos reduxisset, statim detersa caligine pristinum lumen recepit”.

⁶⁵ Zagadnieniu temu i ustaleniu powyższych zależności poświęcił całą rozprawę E. Hoffmann, *Die heiligen Könige bei den Angelsachsen und den skandinavischen Völkern* — por. przypis 1.

miał zapewnić powodzenie panującym, a dalej całemu krajowi. Odnosi się wrażenie, iż legenda niejako na siłę usiłuje kreować wizerunek Eryka jako idealnego władcy na podstawie znanych, wypróbowanych wzorów (niewątpliwie dużą rolę w ich transmisji odegrały wcześniejsze anglo-saskie wpływy w Kościele szwedzkim).

Eryk to król apostoliczny, czynnie szerzący chrześcijaństwo, „rex iustus”, nadający sprawiedliwe prawa, określane w tekstach liturgicznych: „Rex erat Ericus humilis, devotus, honestus, prudens, munificus, pius atque modestus”⁶⁶. Na to nakłada się topos króla niewinnie zamordowanego przez zdradzieckich poddanych, przyjmującego śmiertelne ciosy z pokorą i bez walki. Motyw „króla niewinnie zamordowanego” jest jedyną cechą kultu św. Eryka, którą można sklasyfikować jako przejaw „imitatio Christi”, zjawiska związanego nieodłącznie z kultem świętych królów-męczenników. Być może brak rozwiniętej formy „imitatio Christi” został spowodowany stosunkowo późną — bo XII—XIII-wieczną metryką tego kultu. Typowe dla hagiografii świętych królów-męczenników są pierwsze cuda — wytrysnięcie źródła na miejscu śmierci i pierwsze uzdrowienie — przywrócenie wzroku⁶⁷.

W XIV w., zapewne w drugiej jego połowie, na podstawie tekstu *Vitae i Miracula* powstaje ostateczna forma officjum rymowanego ku czci św. Eryka. Najstarsze jego partie pochodzą być może już z drugiej połowy XIII w. i są autorstwa arcybiskupa Folke Johanssona⁶⁸. Pod koniec średniowiecza dies nativitatis św. Eryka (18 maja) miał następujące rytury liturgiczne: totum duplex w diecezjach szwedzkich Uppsala, Västerås, Strängnäs, Linköping i fińskim Åbo; duplex: Skara (Szwecja) i arcybiskupstwo Lund; semiduplex w norweskiej archidiecezji Nidaros oraz novem lectionum w duńskich diecezjach Roskilde i Odense. Ponadto w archidiecezji uppsalskiej dies translationis (24 stycznia) miał ryt duplex⁶⁹. Oprócz officjum brewiarzowego istniała msza ku czci św. Eryka, znana z *Missale Uppsalense*, drukowanego w 1513 r., ale powstała zapewne około połowy XIV w.⁷⁰

W drugiej połowie XIII w. następuje ustalenie kanonu ikonograficznego przedstawień św. Eryka. Wyobrażano go jako młodego człowieka w pozycji stojącej, z gładko wygoloną twarzą, w koronie, z atrybutami: mieczem (narzędzie męki) oraz berłem i jabłkiem królewskim⁷¹.

W XIV w. następuje dalszy rozwój kultu św. Eryka, przy czym nabiera on zdecydowanie charakteru kultu państwowego. Przymuszczałnie w dużej mierze

⁶⁶ Antyfona do trzeciego nokturnu — por. T. Lundén, op. cit., s. 44. Taki sam tekst antyfony w *Breviarium Nidrosiensis, Scriptores rerum Danicarum medii aevi*, collegit J. Langebek, wyd. P. F. Suhm, t. 4, Hafniae 1776, s. 603.

⁶⁷ Por. E. Hoffmann, *Die heiligen Könige*, s. 199—202; T. Lundén, op. cit., s. 32.

⁶⁸ Por. T. Haapanen, op. cit., s. 73—74, 79—80; T. Lundén, op. cit., s. 32; T. Schmid, *Erik den helige i liturgien*, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, s. 156—161.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 156.

⁷⁰ T. Lundén, op. cit., s. 26, 34, 49—51.

⁷¹ Por. *Erik den helige*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. IV, col. 17—20; B. Thordeman, op. cit., s. 174—215 zestawia znane przedstawienia św. Eryka na freskach, monetach, pieczęciach, drobnych przedmiotach liturgicznych, rzeźbach ołtarzowych.

było to zasługą króla Magnusa Erykssona (panował w latach 1319—1363). Z jego czasów pochodzi nowy tekst przysięgi królewskiej, którą nowo obrany władca miał składać podczas koronacji w katedrze przy relikwiarzu św. Eryka „w imię Boga, NMP, św. Eryka i Wszystkich Świętych”, w starszej formule zamiast św. Eryka powoływano się na św. Jana Chrzciciela⁷². Zwód praw Upplandii, zatwierdzony przez króla Birgera Magnussona w 1296 r., odwołuje się do praw „świętego Eryka, jarla Birgera i Magnusa króla”⁷³.

Genezy autorytetu Eryka jako króla-prawodawcy można szukać w przytoczonych uprzednio fragmentach jego *Vitae*, ale przywołanie św. Eryka w tym miejscu mogło mieć daleko głębszy sens. Fakt nadania tych praw przez świętego patrona przydawał im rangi, świadczył o ciągłości i spójności tradycji państwowej, powstałej wraz z tymi prawami niejako u początku dziejów — czyli w momencie objęcia władzy przez św. Eryka i jego potomków. Ponadto związanie tych praw z osobą świętego patrona — pośrednika między Bogiem a poddanymi królewskimi nadawał im sakralny charakter. W formule przysięgi małżeńskiej następuje również powołanie się na prawa „które święty Eryk dał”⁷⁴. W sądach składano przysięgi i świadectwa uwierzytelniające według roty: „tak mi dopomóż Bóg i święty Eryk król”⁷⁵.

Tradycyjny objazd głównych prowincji kraju przez nowo obranego króla w celu uzyskania akceptacji przez lokalne thingi nosił nazwę „eriksgåta”, czyli „droga Eryka”. Obyczaj ten wywodził się przypuszczalnie z czasów przedchrześcijańskich, ale w późniejszych czasach nazwę rozumiano jako „drogę św. Eryka”, więc odbycie tej trasy miało służyć podkreśleniu legalności władzy kolejnych władców i poparciu dla nich świętego Eryka⁷⁶. Św. Brygida w *Objawieniach* dawała Magnusowi Erykssonowi jako przykład godny naśladowania — św. Eryka — idealnego władcę, który nawracał czynnie pogan, wydawał sprawiedliwe prawa, wiódł pobożny żywot i ochraniał przyjaciół bożych⁷⁷.

W czasach Magnusa Erykssona św. Eryk po raz pierwszy został określony jako patron regni. Zapewne w XIV w. powstało oficjum brewiarzowe ku czci świętych patronów królestwa Szwecji. Świętowano je w najbliższą niedzielę po oktawie Nawiedzenia NMP (9 lipca). W 1474 r. święto to podniesiono do

⁷² Por. N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 135; K. B. Westman, *Erik den helige och hans tid*, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, s. 109, przyp. 372: „[...] mik gud hullan bade til [...] sanctam mariam ok sanctum erik konung ok al haelghon”; J. Peringskiöld, op. cit., s. 52.

⁷³ „[...] wi fylghiae i laghun themnae warum forfaethrum Erikinum haelghae, Byrghiri iarli ok Magnus konungi” — *Lex Upplandiae*, wyd. E. Wessén, Hafniae 1960, s. 2. Por. *Upplandslagen*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. XIX, col. 331—334; K. B. Westman, op. cit., s. 99.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 100, przyp. 277.

⁷⁵ „swå sant mig Gud hielpe och sanct Erik Konung” — J. Peringskiöld, op. cit., s. 52.

⁷⁶ Por. *Eriksgata*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. IV, col. 22—27; G. Holmgren, *Eriksgata* — *S:t Eriksgata*, „Upplands Fornminnesförenings Tidskrift”, 2, 1933, s. 275—288. Sama nazwa może pochodzić od słowa „eryk”, które oznacza „wszechwładca”, „jedynowładca” i pierwotnie zapewne nie miała nic wspólnego ze św. Erykiem.

⁷⁷ „Ej skall hans minne varda sådant som min älskelige Olovs, och ej skall han krönas som min vän Erik” — cyt. za: N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 137; T. Schmid, op. cit., s. 155.

najwyższej rangi totum duplex, przy czym w diecezji uppsalskiej świętowano je z oktawą. Patronowie królowa Szwecji to święci Ansgar, Sigfrid, Eskil, Dawid, Henryk, Eryk, Botwid, Helena ze Skövde, Brygida i Katarzyna z Vadstena⁷⁸.

W XIV w. w formułach datacyjnych dokumentów pojawia się „dzień św. Eryka”⁷⁹, początkowo w dyplomach wystawianych przez kapitułę katedralną w Uppsali, potem w Linköping (1319) i pozostałych diecezjach szwedzkich, nieco później w dokumentach miejskich (Sztokholm — 1335) oraz w dyplomach Magnusa Erykssona (1351). W pierwszej połowie XV w. spotyka się też „datacje Erykowe” na terenie Danii i Norwegii⁸⁰.

W 1376 r. weszła w użycie nowa pieczęć Sztokholmu, na której w miejsce stylizowanego przedstawienia miasta z trzema wieżami wewnątrz blankowanego, perspektywicznie ujętego muru, znajduje się wizerunek ludzkiej głowy w koronie z długimi falującymi włosami⁸¹. Geneza tego przedstawienia nie jest jasna, być może wywodziło się ono ze znaku mincerskiego⁸², ale z czasem zaczęto je utożsamiać ze świętym Erykiem. Pierwsze potwierdzenie tego przekonania znajduje się dopiero w XVII-wiecznej *Kronice Sztokholmu* Johanesa Messeniusa, który przypisuje Jarlowi Birgerowi nadanie miastu takiego herbu⁸³. Trudno na tej podstawie wnioskować, że taka interpretacja znana była już w średniowieczu, ale faktem pozostaje, że chociaż historyczny święty Eryk nie miał żadnych związków ze Sztokholmem (który notabene w XII wieku jeszcze nie istniał), to jedna z nielicznych znanych na terenie Szwecji gildii św. Eryka jest poświadczona właśnie tutaj w 1485 r. Była ona związana z kościołem franciszkanów, gdzie miała własny ołtarz i zwana była „gildią małych ludzi”⁸⁴. Jej istnienie można ewentualnie traktować jako przesłankę do stwierdzenia, iż pod koniec średniowiecza św. Eryka uważano za patrona Sztokholmu.

Popularność kultu św. Eryka w Sztokholmie zapewne była związana z uzyskaniem przez to miasto rangi głównej rezydencji królewskiej, stąd kult patrona dynastii i królestwa stał się zauważalny w życiu miasta, co doprowadziło m. in. do utworzenia gildii mieszczan pod jego wezwaniem. Jednocześnie tak nieznaczna liczba gildii św. Eryka (w sumie trzy na terenie całej Szwecji)

⁷⁸ Por. N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 136. Tekst officjum przytacza w oryginale i w tłumaczeniu szwedzkim T. Lundén, *Officiet för Sveriges skyddshelgons fest „Credo”*, 3—4, 1952, s. 127—147.

⁷⁹ Pierwszy znany dokument z taką formułą datacyjną pochodzi z 1291 r., a wystawiony został w Sigtunie i zapewne nie było sprawą przypadku, że jednym ze świadków jest Israel Erlendi — autor *Miraculorum* — por. B. Wepsäläinen, *Eriksdateringar i medeltida urkunden*, Stockholm 1956, s. 15 (maszynopis w posiadaniu B. Fritz, Riksarkivet, Stockholm).

⁸⁰ *Ibid.*, s. 37—38.

⁸¹ A. Berghman, *Sveriges tre kronor och Stockholms stadsvapen „Rig”*, 1956, s. 50—51.

⁸² A. Berghman, *Stockholms stads vapen och flagga*, „Svenska Stadsförbundets Tidskrift”, t. 45, 1953, s. 146—147.

⁸³ B. Thordeman, op. cit., s. 201; J. Messenius, *En lustigh och trowårdning Chrönika om Stocholm (1629)*, wyd. C. Silfverstolpe, w: *Historiskt Bibliotek*, cz. I, Stockholm 1875, ww. 427—430; „Byrger Jerl [...] / Till sköldemerke then by graf / ansiktet sanchte Erik af, / som war Swergis rikjes patron, / medh långt hår, thet har en gulcron.”

⁸⁴ Por. N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 144—145; B. Fritz, *Den medeltida staden och franciskanerna*, „De hundra kyrkornas ö” 1984, s. 74. Poza Sztokholmem znane są tylko dwie gildie św. Eryka — w Starej Uppsali i Uppsali — obie wzmiankowane w źródłach XV-wiecznych.

może oznaczać, że mimo wysiłków Kościoła i dynastii kult ten nie stał się kultem popularnym i nie przyjął się poza regionami położonymi nad jeziorem Mälaren⁸⁵. Kult św. Olafa norweskiego tak silnie wrósł w życie codzienne całej Skandynawii, że św. Eryk nie miał szans na zajęcie jego miejsca w obrzędach ludowych. Co prawda, dla zapewnienia urodzaju 18 maja obchodzono pola z chorągwiami z wizerunkiem św. Eryka (chcielibyśmy w tym obrzędzie widzieć również echa przedchrześcijańskiego przekonania, że osoba króla ma zapewnić urodzaj!) i być może stąd powstało powiedzenie, że „Ermässeax ger Olsmässebaka” („kłos na św. Eryka daje chleb na św. Olafa), ale jest to jeden z nielicznych zwyczajów ludowych związanych z kultem św. Eryka i znany chyba tylko z terenów Upplandii⁸⁶.

W początkowym okresie trwania unii kalmarskiej św. Eryk wraz ze św. Olafem norweskim i św. Kanutem duńskim stał się współpatronem związku trzech państw skandynawskich jako symbol państwowości szwedzkiej. W drugiej ćwierci XV w. powyższa triada pojawia się na wielu freskach w kościołach zarówno szwedzkich jak i duńskich⁸⁷.

Kult św. Eryka w XV wieku i u schyłku średniowiecza

Najciekawsza faza rozwoju kultu św. Eryka następuje w pierwszej połowie XV w. i wiąże się z walką Szwecji o zerwanie unii kalmarskiej i wyzwolenie się spod wpływów duńskich. Święty Eryk staje się gwarantem integralności i suwerenności państwa, obrońcą jego granic. Kult św. Eryka staje się czynnikiem narodotwórczym, symbolem, wokół którego konsoliduje się świadomość odrębności Szwedów w stosunku do obcych, przede wszystkim Duńczyków, i to nie tylko dla środowisk związanych z dworem królewskim i Kościołem, ale również dla mieszczan i górników miedzi z prowincji Dalarna, głównej siły uderzeniowej powstania Engelbrekta Engelbrektssona z lat 30-tych XV w. Engelbrekt świadomie powoływał się na poparcie św. Eryka udzielanego mu w obronie całości państwa⁸⁸. Panowanie św. Eryka przedstawia jako złoty wiek w historii Szwecji, okres dobrobytu, sprawiedliwości i wolności, bez obciążeń podatkowych i celnych, czy ciężarów nakładanych na ludność chłopską. Przekonanie to było na tyle powszechne, że kupiec gdański Bernhard Osenbrügge pozostający na służbie Hansa Kröpelina (dowódcy

⁸⁵ Jedynym wyjątkiem jest miejscowość Vingåker w Södermanlandii, gdzie w XV w. dzień św. Eryka był połączony z festynem ludowym, a zapewne i jarmarkiem. W 1382 r. tutejszy kościół otrzymał część relikwii św. Eryka z Uppsali, być może więc ze świętem tym związany był jakiś odpust — por. N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 146—147; H. Hildebrand, *Sveriges medeltid*, t. III, cz. 5, Stockholm 1894, s. 625; J. Peringskiöld, op. cit., s. 53.

⁸⁶ C. A. Cornelius, op. cit., s. 47; C. Hallendorf, A. Schück, *History of Sweden*, Stockholm 1929, s. 29; J. Peringskiöld, op. cit., s. 56.

⁸⁷ Por. B. Thordeman, op. cit., s. 176—177; P. Ingesman, *Sankt Jørgen alter i Lund, som kaldes Svendalderet*, w: *Kongemagt og samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig på 60-årsdagen 13. februar 1988*, Århus 1988, s. 262; C. Wallin, *Kalkmålningsviterna med de tre nordiska helgonkungarna i skånska kyrka. I. Unionpolitiska, personhistoriska och birgittinska aspekter*, „Historisk Tidskrift för Skåneland”, 3, 1988, s. 17—32.

⁸⁸ „Så vill jag med Guds och S:t Eriks hjälp sörja för försvaret till lands ände till Öresund” (tekst przysięgi Engelbrekta z września 1434 r.) — cyt. za N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 138.

zamku sztokholmskiego) w taki właśnie sposób opisywał nastroje panujące w Szwecji w swoim liście do rady miejskiej Gdanska z 1 sierpnia 1434 r.⁸⁹

Wobec panujących powszechnie takich przeświadczeń dodatkowego znaczenia nabiera fakt wejścia w użycie na jesieni 1439 r. pierwszej pieczęci państwowej Szwecji, zwanej „Rikens klämman”, na której przedstawiono św. Eryka w zbroi, trzymającego włócznię i tarczę, na której umieszczono herb Szwecji — trzy korony, a inskrypcja w otoku głosi: „Sanctus Ericus Svevorum Gothorum rex Sigillum regni Suecie”⁹⁰. Zapewne data powstania tej pieczęci nieprzypadkowo zbieżna jest z detronizacją Eryka Pomorskiego — jej przesłanie zdaje się głosić, że oto w Szwecji, pod nieobecność ziemskich władców szwedzkich, godność królewską sprawuje święty patron królestwa. Z końca lat 30-tych XV w. pochodzą monety z wizerunkiem św. Eryka, zwane „patronsmynt”⁹¹, które należy interpretować analogicznie do pieczęci.

Karl Knutsson Bonde wybrany na króla Szwecji tradycyjnie na błoniach Mora pod Uppsalą w 1448 r., także próbował szukać legitymizacji swej władzy tradycyjnie powołując się na pokrewieństwo ze św. Erykiem. Na jego zamówienie powstała około 1452 r. nowa redakcja starej kroniki rymowanej, zwanej *Kroniką Eryka*, w której zmieniono oryginalny początek, przydając ostatniemu Erykidzie — Erykowi Erykssonowi dodatkowo dwie siostry (poza tym nigdzie nie potwierdzone), z których Märetha miała być rzekomo prababką Karla af Toffta, dziada macierzystego Karla Knutsona Bonde!⁹² Konstrukcja ta nie wzbudziła widocznie zastrzeżeń, skoro powtórzył ją Johannes Messenius w *Scondia Illustrata* (czasy Gustawa Adolfa), za nim Johannes Peringskiöld na początku XVIII wieku, a także historycy jeszcze w XIX w.⁹³

⁸⁹ „[...] se willen eynen konyнк in Sweden hebben vnde willen den konyнк van Denmarcken vte den dren riken vordriuen vnde willen sullf heren wesen. Dit doen se alle vmme des willen dat ed hir in Sweden sal also wedder stan alz et in uortijden by konyнк Erix tiden stunt de nu gar hillich is den man hir im lande erbarliken viret do en was hir gen tollen noch gene beschattungedder beswerunge, der gebure nicht alze nu is also dat se ere gerechticheit wedder willen hebben gehat gelijk in uorledenem jaren” — w: *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver*, wyd. C. G. Styffe, cz. 2, Stockholm 1864, nr 103 (drukowany ponadto w: *Hanserecense von 1431—1476*, II Abt., t. I, wyd. G. Frh. von der Ropp, Leipzig 1876, nr 388; oryginał w WAP Gdańsk, sygn. 300, D II, 17).

⁹⁰ N. Ahnlund, *Den svenska utrikespolitikens historia*, t. IV (*Tiden före 1560*), Stockholm 1956, s. 35; *Erik den helige*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. IV, col. 18; B. Thordeman, op. cit., s. 181; J. Peringskiöld, op. cit., s. 55.

⁹¹ N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 139.

⁹² *Svenska Medeltidens Rim-Krönikor*, cz. 1 — *Gamla eller Eriks-Krönikan*, wyd. G. E. Klemming, Stockholm 1865, s. 165: „Ny början med tillägg om Erik heliges efterkommande, för att visa Karl Knutssons härstammande från honom”, ww. 61—69: „Konungh erik hafde systra tree / her knwt aff folkunga fik ena aff the / hon heth elin oc anar märetha / henne fik her niels aff toffta / [...] / mz henne fik han her abiorn nielsson / aff honom föddis her wllf abiorsson / aff willfue föddis her karl j toffta”; por. *Nya Krönikans fortsättningar eller Sture-Krönikorna*, wyd. G. E. Klemming, Stockholm 1867—1868, s. 288—289; *Förbindelsedikten*, w: *Kulturhistoriskt Lexikon*, t. V, col. 92.

⁹³ J. Messenius, *Scondia Illustrata seu chronologia de rebus Scandiae, hoc est Sueciae, Daniae, Norvegiae, atque una Islandiae, Gronlandiaeque tam Ecclesiasticis quam Politicis*, (wyd. J. Peringskiöld), Holmiae 1700, vol. 1, s. 26, vol. IV, s. 2; J. Peringskiöld, op. cit., s. 57 wywodzi ponadto od Märethy arystokratyczne rody Sparre i Oxenstierna; D. G. Ekendahl, *Geschichte des Schwedischen Volks und Reiches*, t. I, Weimar 1827, s. 468.

Znaczenie św. Eryka jako obrońcy suwerenności Szwecji ilustruje przekaz tzw. *Nowej kroniki rymowanej*, która opisując zwycięską dla Szwedów bitwę z Chrystianem I duńskim pod Brunkeberg w 1471 r., podaje, że po bitwie widziano na niebie gorejący miecz, który uznano za miecz św. Eryka. Zwycięstwo odniesiono więc dzięki wstawiennictwu i poparciu, a nawet czynnemu udziałowi świętego patrona w walce o niezależność państwa⁹⁴.

Wiara w św. Eryka jako gwaranta bezpiecznych granic nie była zresztą nowa: już w 1297 r. na synodzie w Arboga ustanowiono roczną mszę ku czci świętych Henryka i Eryka „pro statu Careliae”⁹⁵. Zapewne nastąpiło to z inicjatywy Kościoła, obaj święci byli przecież apostołami Finlandii i związani z Upplandią. Natomiast 200 lat później mamy do czynienia z podobnym przedsięwzięciem świeckim.

W czasie oblężenia Wyborgu w 1495 r. przez wojska ruskie, ówczesny regent Szwecji Sten Sture starszy zwrócił się do arcybiskupa Uppsali o wypożyczenie „chorągwi św. Eryka”, przechowywanej w katedrze, wojskom udającym się na pomoc oblężonym. Arcybiskup i kapituła wyrazili zgodę i chorągiew przewiózł sam regent w uroczystej procesji z Uppsali do klasztoru św. Klary pod Sztokholmem (około 70 km) i stamtąd do głównego kościoła miasta Storkyrkan. Tam złożono ją na ołtarzu św. Jerzego, odprawiono uroczystą mszę, a po dwóch dniach załadowano na statek i wyruszono do Finlandii⁹⁶. Wiara Stena Sture w pomoc św. Eryka jest tym bardziej zrozumiała, że sam Sture był siostrzeńcem Karla Knutssona Bonde, czyli za *Kroniką rymowaną* wywodził swój ród od świętego patrona Szwecji. Nie wykluczone, że regentem kierowało także przeświadczenie, że dzięki obecności chorągwi na placu boju prawowity władca — święty protoplasta dynastii osobiście poprowadzi armię do walki. Oddziały ruskie zostały zmuszone do odstąpienia spod Wyborga, jak zapewnia autor *Nowej kroniki rymowanej*, dzięki

⁹⁴ *Nya krönikans fortsättningar eller Sture-Krönikorna*, ww. 2386—2391: „manga saghe tha gudz werdoghe makth / och saa hans werdugha krafft / saa opta the swänksa monde siik sank / the saaghe eeth brynnande swärth öffuer siik / sancte erik konungh som är sweriges wärth (wanka) / leeth tha wisseligha wanka siith swärth”.

⁹⁵ Por. T. Schmid, op. cit., s. 167; N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 128.

⁹⁶ *Nya krönikans fortsättningar eller Sture-Krönikorna*, ww. 3657—3689: „ärchebyscop jacob oc capitelith och saa / sancti eriks baner i clara closter ath staa / saa maagha magna ath höra / huru sancti eriks baner leetz aff opsala föra / stor processio aff stocholm wth giik / tha ridder steen thetta baner wñiik / [...] / baadhe aff qwinner och man / tharor aff therom öghom wthran / tha ridder steen thetta baner togh / honum fölgher almoghen som een skogh / baadhe munk / och preste / riddare och swäna jw the bäste / i bykirkiana in / [...] / thz baner sättes a sancti örians altare thaa / ridder steen paa baadhe sin knä nidher full / gudh i hymerike ware allom swänskom hull / han thz baner annamar mz storan staath”. Por. także J. Peringskiöld, op. cit., s. 56; J. Messenius, *Scandia Illustrata*, vol. IV, s. 50: „denique cum eadem nihilominus Oceanum ingressurus, a Jacobo Archipraesule, labarum poscit S. Eri, contra hostes producendum schismaticos, illo facilius adminiculo superandos; quod, literis de salva datis restitutione, impetratum, bini Canoniconum reverenter Upsalia deportarunt Stocholmiam. Hic autem cum solenni portatum supplicatione ex templo S. Clarae, in Ecclesiam Divi Nicolai, genibus Steno innixus, de ara S. Georgii religiose acceptavit”; idem, *Chrönika om Stocholm*, ww. 1590—1610: „som ähr om sancte Ercks baner, / mycken ähra then fana sker, / som från Wpsal till Stocholm förs / medh proces, mycken sängh tå hörs. / I Clara kläster setz hon nedh, / her Sten tager henne thår wedh / medh prål bāran i Stocholms stadh, / före och efter har långh radh, / medh wördningh i bykirkian stegh, / för sancte Örians altar negh, / baneret setter thår wppå. / Så monne thet eij länge stå, / förr än her Sten thet med sigh togh / och ätt Finland mot ryssen drogh, / tror deste wissare sigh må / segeren thår af fiendom få, / som han om kesaren hörde, Constantino, tå then förde / mot Masentium kårs baner, / så häppas medh sanct Erickz sker”.

wstawiennictwu świętych Eryka i Olafa, których chorągwie towarzyszyły walczącym⁹⁷. Nie wiadomo, czy to „labarum sacrum” powróciło na swoje miejsce w katedrze uppsalskiej, gdyż jeszcze latem 1496 r. arcybiskup Jacob Ulfsson zwracał się do kapituły katedralnej w Åbo „de conseruando vexillo sancti Eriki” lub jej szybkie odesłanie⁹⁸. Ta „główna” chorągiew św. Eryka była używana w trakcie corocznych procesji z relikwiarzem św. Eryka z Nowej do Starej Uppsali i zapewne stała się prototypem dla „lokalnych” sztandarów, z którymi obchodzono pola dla zapewnienia urodzaju, a przechowywanych w niektórych kościołach Upplandii jeszcze w XVIII w.⁹⁹

Z czasów regencji Stena Sture starszego znane są również monety z inskrypcją „SCS ERICUS REX”. Można je traktować jako nawiązanie do znanej w XII-wiecznej Norwegii konstrukcji „rex perpetuus” — w okresie interregnum — a tym zasadniczo były czasy regencji rodu Sture — właściwym władcą pozostawał św. Eryk — wieczny król Szwecji¹⁰⁰. W 1512 r. po śmierci Svantego Sture wybór nowego regenta odbył się w Uppsali w dzień św. Eryka¹⁰¹. Termin ten nie był przypadkowy — Svante Sture zmarł na początku stycznia tego roku i chociaż zima na pewno odroczyła czas wyborów nowego regenta, to jednak połączenie elekcji z tradycyjnymi obchodami dnia św. Eryka (uroczysta procesja z relikwiarzem, ewentualne zgłaszanie nowych cudów zdziałanych ze wstawiennictwem świętego) musiało na naocznych świadkach sprawiać duże wrażenie i przekonywać o poparciu świętego patrona dla nowego regenta¹⁰². W niektórych traktatach międzynarodowych regenci po-woływali się na św. Eryka, czyli stawał się on w ten sposób ich gwarantem¹⁰³.

⁹⁷ *Nya krönikans fortsättningar eller Sture-Krönikorna*, ww. 3853—3855: „och wille mz gudz makth wynna priiss / wisseligha sancti erikx oc sancte oloffs waare the / thz finge ryzer samme daghen ath see”.

⁹⁸ „Scripsimus domino Aboensi et capitulo de conseruando vexillo sancti Eriki uel potius priusquam periculum superuenial remittendo super quo magnam apud vos fidem repositam habemus” — *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, t. 18, Stockholm 1833, s. 55 (regest w: *Liv- Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, II Abt., t. 1, wyd. L. Arbusow, Riga—Moskau 1900, nr 372 (datowany lato 1496).

⁹⁹ Por. J. Peringskiöld, op. cit., s. 56.

¹⁰⁰ Por. B. Thordeman, op. cit., s. 198—201. Wyobrażenia św. Eryka na monetach znane są już z XIII w. — por. ibid. oraz R. Sjöberg, op. cit., passim stara się udowodnić, iż wówczas przeciwnicy Folkungów uważali św. Eryka za „regem perpetuum” korzystając z przykładu norweskiego.

¹⁰¹ J. Messenius, *Scondia Illustrata*, t. IV, s. 71—72: „[...] Ericus et Steno in Sueonia de Regni clavo vehementer corrixati, ad XVIII Maji diem, cum suis veniunt seuatoribus Upsaliam, ubi Trollius in foro, et Sturius in prato, de sua cum ordinibus ad gubernaculum promotione [...]”; por. D. G. Ekendahl, op. cit., t. 2, s. 294.

¹⁰² Por. opis Johanna Rode w liście do króla Jana duńskiego, *Hanserecesse von 1477—1530*, III. Abt., t. 6, wyd. D. Schäfer, Leipzig 1899, nr 426 (18 VI 1512): „Aver dat geruchte van der averfaringe des hern ertzebisshoppes wert so vortellet, dat itlike sick hebben up sunte Erikes feste to den buren gesellet unde myt den harde gedruncken unde den rath geslaten, wen de ertzebisshopp to Oldenupsala myt deme hilgedome kamen, so schole syne g. myt syner g. tostender dem jungen eren Steyne syne stemme geven. Unde wowol dat men des nicht allene borichtinge uth geruchte, dan ock van enyem truwen knechte, de myt buren clederen sick an den hupen medegegeven, so wolde nochtans syne gnade sick nicht myt willen der processien bogeven, dan wort half myt weiger to rugge geforet”.

¹⁰³ *Hanserecesse*, III. Abt., t. V, nr 484 (traktat z Lubeką 14 X 1509): „[...] hokennenn unnd betugen openbar in unde mith dussem breve [...] Gode van hymnell unde deme hilligen heren sunte Erike to erenn”.

Poza Skandynawią kult św. Eryka pozostawał właściwie nieznanym. Jego legenda została uwzględniona w *Pasjonale lubeckim* z 1507 r. Jest to dolnoniemieckie tłumaczenie *Vitae*, które podaje błędną datę roczną śmierci króla (zapewne omyłka w druku: 1140 — MCXL zamiast MCLX), a jako święto dzień 24 stycznia, czyli dies translationis. Na tej podstawie można sądzić, że tekst ten pochodzi z diecezji uppsalskiej, w związku z czym można by widzieć w tym inspirację Kościoła szwedzkiego w propagowaniu kultu głównego patrona archidiecezji¹⁰⁴.

Znajomość żywota św. Eryka właśnie w Lubece staje się zrozumiała, jeśli weźmiemy pod uwagę, że Lubeka przez całe średniowiecze była największym partnerem handlowym Sztokholmu, przy czym wymiana ta odbywała się głównie dzięki wielkim kupcom lubeckim. Im należy przypisać transmisję kultu szwedzkiego świętego do rodzinnego miasta.

Drugim obok Lubeki partnerem gospodarczym Sztokholmu był Gdańsk, przy czym w kontaktach handlowych tych miast większy udział mieli drobni kupcy szwedzcy, którzy przywozili swe towary do Gdańska na niewielkich statkach, kierowanych przez szwedzkich szyprow. Dzięki inicjatywie szwedzkiego kupca w 1438 r. ufundowana została kaplica i bractwo pw. św. Eryka przy klasztorze karmelitów w Młodym Mieście Gdańskie¹⁰⁵.

Ostatnia próba spopularyzowania kultu św. Eryka poza Skandynawią nastąpiła w 1497 r. Arcybiskup uppsalski wraz z kapitułą posłał dziekanowi i kapitule kościoła NMP w Antwerpii część relikwii św. Eryka, którą oprawiono w kryształ i umieszczono w pozłacanym relikwiarzu, aby była dobrze widoczna¹⁰⁶.

Po wprowadzeniu reformacji w Szwecji św. Eryk nie stracił całkowicie swego znaczenia jako patron królestwa. Gustaw Waza zresztą dzięki swemu pokrewieństwu ze Stenem Sture starszym (ojciec Gustawa — Eryk Johansson był jego siostrzeńcem) mógł zgodnie z *Kroniką rymowaną* wywodzić swój ród od świętego Eryka. Niewątpliwie właśnie ten święty musiał w mniemaniu Gustawa Wazy zajmować pozycję wyjątkową wśród pozostałych świętych Kościoła katolickiego, skoro w czasie akcji konfiskaty majątków i precjozów kościelnych relikwiarz św. Eryka pozostawił nie tknięty. Dopiero Jan III Waza zmuszony do zapłacenia trybutu po pokoju szczeecińskim w 1570 r. kazał na ten cel przetopić relikwiarze św. Eryka i św. Brygidy, ale już wkrótce, w 1574 r.

¹⁰⁴ Tekst legendy w wersji *Pasjonatu lubeckiego*, *Scriptores Rerum Danicarum medii aevi*, t. IV, s. 599—601. Datę święta określa następująco: „wert gheuret des daghes vor Sunte Pawels dage alze he bekert wart” — *ibid.*, s. 601. Por. N. Ahnlund, *Den nationella*, s. 149.

¹⁰⁵ G. A. Donner, *St. Erich in Danzig*, „Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins”, t. 29, 1930, s. 39—47.

¹⁰⁶ J. Messenius, *Scondia Illustrata*, t. IV, s. 55: „Isto denique anno [1497 — MJG], versatur in Scondia Legatus Alexandri VI Antonius Mast [...] quo cum hinc abeunte, Jacobus regni Primas Suetici, frequenter et amanter rogatus, unam ex dorso S. Erii spineam, Patribus destinavit Antverpiensibus”. J. Peringskiöld, *op. cit.*, s. 53 przytacza in extenso tekst dokumentu, w którym „Decanus et Capitulum ecclesie beate Marie Antverpiensis Cameracensis dioecesis” dziękują za przesłanie „unam spinam dorsi beatissimi martyris et Regni Svetie Patroni et Regis Sancti Erii” oraz informują, że „Ipsas autem veneratione dignissimas reliquias in honesto et decenti reliquiario seu repositoio alto et eminenti deaurato recondi fecimus, cristalo in medio circumdato, quo ipse reliquie ab omnibus [sic] perspicue cerni possunt [...]”.

zlecił wykonanie nowego relikwiarza z połączanego srebra, w którym w 1579 r. spoczęły szczątki świętego patrona Szwecji i pozostają w nim w katedrze uppsalskiej do dziś dnia¹⁰⁷.

Zakończenie

Przedstawiony pokrótce rozwój kultu św. Eryka w Szwecji na przestrzeni ponad 300 lat pozwala na sformułowanie następujących wniosków. Kult świętego króla-męczennika przydatny był w świeżo schryścianizowanym kraju zarówno Kościołowi, jak i dynastii, która między innymi w fakcie posiadania świętego protoplasty chciała widzieć uzasadnienie swych praw do tronu i posługując się tym argumentem próbowała wprowadzić zasadę dziedziczności. W późniejszym okresie (XIV w.) św. Eryk stał się patronem królestwa, gwarantem jego porządku prawnego, w okresie zaś prawie stuletnich zmagania o zerwanie unii kalmarskiej został powszechnie uznany za świętego narodowego, symbol odrębności i niezależności Szwecji, duchowego przywódcę w walce z „obcymi” — Duńczykami, obrońcę granic przed „pogańskimi Moskalami”, a nawet „wiecznym władcą” (*rex perpetuus*), którego ziemskimi namiestnikami byli regenci z rodu Sture. Mimo że w późnym średniowieczu trudno mówić o powszechności uświadomionych przekonań o decydującym wpływie władcy na pomyślność kraju, to zwracają uwagę usiłowania — jeszcze w XV i XVI w. — powiązania genealogii kolejnych władców ze świętym Erykiem — jak gdyby w obawie przed zerwaniem ciągłości tradycji państwowej. Być może podświadomie sterowały tym głęboko zakorzenione przeświadczenia o dobroczynnym wpływie świętego przodka na zdolności i predyspozycje jego następców do sprawowania urzędu królewskiego. Te same przeświadczenia mogły zdecydować o tym, że nawet po wprowadzeniu reformacji, która odrzuciła kult świętych, relikwie św. Eryka pozostawiono w katedrze uppsalskiej — głównej świątyni państwa — jako jego symbol.

¹⁰⁷ A. Bygdén, *Sankt Eriks skrin genom tiderna*, w: *Erik den helige. Historia. Kult. Relikter*, s. 351—368.